

INFORMASJON FRÅ RIKSARKIVAREN

Tema: Universitetet 200 år

Universitetsarkiva

Då tiaren blei rund

[arkiv]magasinet

Arkivmagasinet er det faglege tidsskriftet til Arkivverket. Det rettar seg mot eit breitt, historieinteressert publikum. Arkivmagasinet skal vere orienterande og debattskapande og bidra til å spreie kunnskap om arkiva sin eigenart og deira viktige rolle i samfunnet. Arkivmagasinet ynskjer å stimulere til auka interesse for og bruk av arkivmateriale i Riksarkivet, statsarkiva og i Samisk arkiv.

Redaktør

Leif Thingsrud

I redaksjonen

Kari B. Benedictow, Trond Karlsen, Oddleif Lian, Per Kristian Ottersland, Hege Brit Randsborg og Øyvind Ødegaard

Reprofoto

Odd Amundsen, Riksarkivet

Redaksjonen si adresse

Riksarkivet, sjå bakre omslag

Design

Agendum See Design

Prepress og trykk

o7 Gruppen AS
ISSN 0801-5449

Bidrag til neste utgåve må vere i redaksjonen før 25.08.2011.

Laussal: kr 40
Årsabonnement (3 nr.): kr 100
Offentlege institusjonar, museum o.l.: gratis
Opplag: 2700

Framsidedeilete:

Immatrikuleringa ved Universitetet i Oslo i 1957.
Fotograf: Strand. Original i Riksarkivet (PA-797
Billedbladet Nå: mappe nr. 1936)

11 Kvinnenes vei til universitetet

Innhold

15 Universitetets store hamskifte

19 Universitetsarkivene

28 Frå fakta til fiksjon

TEMA: UNIVERSITETET 200 ÅR

- 6 Kampen for et norsk universitet
- 10 Kvinnenes vei til universitetet
- 15 Universitetets store hamskifte
- 19 Universitetsarkivene ved et 200-årsjubileum

ANDRE ARTIKLAR

- 24 Da tieren ble rund
- 28 Frå fakta til fiksjon
 - Om å skrive historiske romanar

FASTE SPALTER

- 32 Krøniken
- 34 Notisar
- 38 Utstillingar

24 Da tieren ble rund

Det Norske Studentersamfund ble stiftet i Oslo 2. oktober 1813 og er Nordens eldste studentsamfunn. Medlemskap ble åpnet for alle med akademisk borgerskap fra 1820, og det har siden vært en representativ organisasjon for studenter ved Universitetet i Oslo. Studentersamfundet har vært en viktig arena for politisk og kulturell debatt og helt fra begynnelsen gjenstand for interesse utenfra. Myndigheter og presse fulgte med på hvilke saker som ble diskutert. Studentersamfundet har stått bak en rekke aktiviteter:

teater, revy, sangforening, bibliotek, kulturaftener, konserter og utgivelse av publikasjoner. Blant institusjonelle arrangementer nevnes nordiske studentermøter, studentfestivaler, Studenter-uka, Studentkroa, arbeidsformidling og friundervisning. Studentersamfundets orden, "Den Gyldne Gris", ble innstiftet i 1859. DNS har gjennom årene benyttet forskjellige lokaler. Chateau Neuf på Majorstua ble tatt i bruk fra 1971.

Arkivet etter Studentersamfundet inneholder ca. 1.200 lydbånd med

opptak fra generalforsamlinger, møter, debatter og kulturelle arrangementer fra sent 1950-tall og fremover. Hvert enkelt lydbånd er innholdsregistrert med tema, navn og datering. I Riksarkivet pågår et omfattende prosjekt hvor alle lydbånd i dette arkivet vil bli digitalisert og gjort tilgjengelig for publikum.

Illustrasjon: Lydbånd med opptak fra generalforsamling i Det Norske Studentersamfund den 26. nov. 1966 (Pa 1322 – Det Norske Studentersamfund, Ua eske 4)

Frå [red]aksjonen

Universitetet i Oslo er to hundre år. Jubileet vert markert på ymse vis, mellom anna med bokutgjevingar. For sjølv sagt skal ein så gammal og tradisjonsrik institusjon skrive historia si. Det vert til saman heile ni band med universitetshistorie som tek for seg langt meir enn berre tradisjonell institusjonshistorie. Jubileet er nemleg ikkje berre tohundreårsmarkering for Universitetet i Oslo, men også tohundreårsfeiring for all høgare utdanning i Noreg, om ein ser bort frå Bergseminaret og Krigsskolen med sine avgrensa fagområde.

Opprettinga av Universitetet i Oslo, eller Det kongelige Frederiks Universitet, som det heitte fram til 1939, la grunnlaget for at vi her i landet sjølv skulle kunne utdanne dei fagfolka vi trengte til administrasjon, domstolar, kyrkje- og helsestell og til å undervise ved vidaregåande skular. Kort sagt: Universitetsjubileet er ei markering av ein av dei viktigaste grunnpilarane i ein sjølvstendig nasjon.

Arkiva etter Universitetet i Oslo er omfattande, og dei har blitt flittig brukt av universitetshistorikarane. Arkivmagasinet har fått to av dei til å kome med korte framstillingar om utvalde emne. I tillegg presenterer vi artiklar både om Det kongelige Frederiks grunnlegging og seinare arkivhold. Til slutt gjer vi dykk i arkiva etter to andre gamle institusjonar, Myntverket på Kongsberg og Trondheims tukthus.

L. Thorsrud

"Generalforsamling i Studentersamfundet", november 1966. Møtet ble holdt i Samfunnssalen i Oslo Arbeidersamfunn. Fotograf: Terje Akerhaug. Original i Riksarkivet (PA-797 – Billedbladet NÅ: mappe nr. 4140).

Kampen for et norsk universitet

Universitetets festdag er 2. september. Denne dagen i 1811 skrev Fredrik 6. under på en resolusjon om at det skulle opprettes et fullverdig universitet i Norge. Dette var et viktig vendepunkt i en sak av stor betydning for norske patrioter. Universitetskravet hadde vært fremmet mange ganger, og det var forskjellige syn på hva et universitet skulle være og hvilke verdier det skulle formidle til studentene og nasjonen.

AV TOR WEIDLING, FØRSTEARKIVAR, RIKSARKIVET

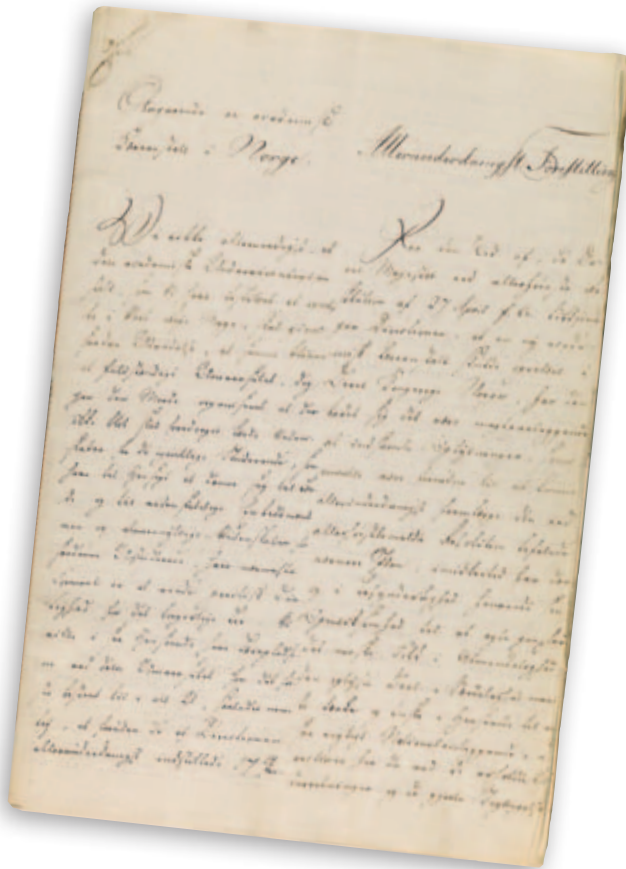
Et krav om eget norsk universitet ble første gang fremmet ved stendermøtet i Kristiania 1661. Det var representantene for kjøpstedene som ønsket et Academie, slik at deres barn kunne få et godt fundament uten at de i sin ungdom ble sendt utenlands til møye og omkostning for foreldrene.

Universitetskravet ble tatt opp igjen på 1700-tallet av norske patrioter. Hver gang ble kravet avvist av Kongen. Avslagene ble begrunnet med de rådende økonomiske forhold. Tidens helstatspolitikk tilsa at viktige institusjoner skulle være i København. Frykten for norsk separatisme veide nok i realiteten like tungt som det økonomiske aspektet.

Et fullstendig universitet

Universitetskravet ble tatt opp på nytt i 1809. Sommeren 1813 kom universitetet i drift. Den første examen artium ble avholdt i juli, og i august startet man med undervisning. I løpet av disse fire årene hadde det blitt fremmet ulike forslag til hvordan man kunne organisere et høyere undervisningssystem i Norge.

I København forsøkte man først å avlede og ufarliggjøre de norske kravene. I 1810 foreslo Kongen at det skulle ansettes professorer ved katedralskolene som skulle gi undervisning på lavere nivå. Videregående undervisning skulle foregå i Køben-

Vedtaket om opprettelse av "en akademisk Læreanstalt i Norge" fra 1811 finnes i Riksarkivet i form av et dokument hvor selve vedtaket er ført i venstre spalte og regjeringsinnstillingen i høyre. Original i Riksarkivet (Historisk-kronologisk samling II: pk. 7).

havn, og det var også der studentene måtte avlegge sin embetseksamen. Direksjonen for Universitetet og de lærde skoler mente at Norge trengte noe annet enn et ordinært universitet. Det var behov for å fremme næringslivet i Norge, og til det trengte man en lærestanstalt for ustuderte – uten examen artium og latin. Fagkretsen burde bestå av praktiske fag som matematikk, kjemi, økonomi og teknologi.

I Norge hadde man imidlertid store forventninger. Det man ønsket seg, var et fullverdig universitet. I 1809 lyste Det Kongelige Selskab for Norges Vel ut en priskonkurranse *Om Universitetets opprettelse i Norge*. Konkurransen ble vunnet av Nicolai Wergeland med bidraget *Mnemosyne*. Wergeland argumenterte for at et universitet skulle gi ungdommen dannelse, og la derfor vekt på klassiske språk. De fleste nordmenn som uttalte seg, argu-

menterte imidlertid for det som var praktisk nyttig, nemlig utdanning av embetsmenn. Derfor ønsket de at universitetet skulle tilby profesjonsstudier i jus og teologi, og i tillegg ha et filosofisk fakultet.

I september 1811 bøyde Fredrik 6. seg for det norske kravet, og ga tillatelse til opprettelse av et "fullstendig universitet" som både skulle omfatte vitenskaplige studier, profesjonsstudier for embetsmenn og en høyskole for norsk næringsliv. Kommisjonen som ble satt ned for å planlegge opprettelsen, erklærte at man også trengte et medisinsk fakultet.

I 1812 ga Kongen sin endelige godkjenning av universitetet i Kristiania. Det ble lagt opp til at dette skulle være et universitet noe utenom det vanlige. Universitetet skulle ha hele åtte fakulteter og en fagkrets med stor vekt på historie og naturvitenskap, men mindre enn vanlig på klassiske språk. Unikt var at det skulle opprettes et eget økonomisk fakultet. Dessuten skulle universitetet ha en egen avdeling for praktisk utdanning.

1812-planen kom aldri lenger enn til papiret. Det som materialiserte seg i 1813 og årene etter, var et universitet med fire klassiske fakulteter – teologi, jus, medisin og filosofi. I en tid med krig og bunnskrapte offentlige kasser var dette tross alt en enorm satsing.

Universitetssaken dokumenteres

Kampen for og imot et norsk universitet utspant seg på mange arenaer både i Norge og i Danmark. I hovedstaden var både kongen personlig, medlemmer av regjeringsskollegiene og vitenskapsmenn ved Universitetet i København engasjert. Mye av diskusjonen i Norge skjedde innenfor rammene av Selskabet for Norges Vel. Her deltok både lærde, embetsmenn og personer fra storborgerskapet. Men universitetsspørsmålet engasjerte også en bred samfunnsopinion.

De mange aktører og arenaer har som konsekvens at opplysninger om universitetssaken kan finnes i mange forskjellige arkivsammenhenger. Mye av den formelle behandlingen i København dokumenteres i arkivene etter Direksjonen for Universitetet og de lærde skoler og andre regjeringskollegier. Deler av direksjonens arkiv er overført til Norge, og i Riksarkivet har vi blant annet egne resolusjonsprotokoller og kopibøker for saker som angikk universitetet i Norge. Dette materialet dekker årene 1811–1819.

I arkivet etter Selskabet for Norges Vel finnes det blant annet direksjonsprotokoller og kopibøker fra de aktuelle årene. Arkivet etter Kollegiet ved Universitetet inneholder hovedsakelig materiale fra tiden etter oppstarten i 1813. Av det lille som har aktualitet for årene før dette, kan nevnes at det finnes et par pakker med bygningssaker fra Anleggs-kommisjonen av 1811 og Kommisjonen for det norske universitets bygninger av 1812. Dessuten inneholder arkivet noe materiale vedrørende Tøyen hovedgård, som Fredrik 6. kjøpte til Universitetet for sine private midler.

En del korrespondanse om universitetssaken ble sendt fra sentralmyndighetene i København til ulike embeter i Norge. Slikt materiale kan finnes i mange forskjellige lokalembetsarkiver. Det er mulig at man i privatarkiver og brevsamlinger i norske og danske arkiver og biblioteker kan finne materiale etter privatpersoner som deltok i diskusjonen om universitetssaken.

Universitetssaken i Historisk-kronologisk samling

Det viser seg at i forhold til det beskjedne omfanget, så er det forbløffende mye interessant og variert materiale å finne i pakke 7 i Riksarkivets Historisk-kronologisk samling II. Dette var en av mange tematiske samlinger som ble opprettet i Riksarkivet på 1800-tallet. Slike samlinger kunne inneholde både dokumenter som ble tatt ut av arkiver, og materiale av ulik art som man samlet

utenfra. I slike samlinger kan man ofte finne svært interessante dokumenter sammen med svært trivielle ting. Dokumentene er tatt ut av sin sammenheng, noe som gjør at det ofte kan være vanskelig å vurdere hvor og i hvilken sammenheng de er skrevet. En del av deres bærekraft som kilder har dermed gått tapt.

I denne pakka finner man blant annet materiale om Selskabet for Norges Vel og behandlingen av priskonkurransen fra 1809. I dette tilfellet er opphavet til mesteparten av dokumentene kjent. Fra 1863 var Thorvald O. Boeck ansatt som kopist i Kirkedepartementet. Ved flere anledninger sendte han små bunker med dokumenter som han hadde funnet i departementsarkivet, til Riksarkivet. Bunkene bestod av materiale om ulike temaer. Sakene vedrørende Selskabet for Norges Vel ble overlevert i 1871.

Her finnes også noen brev om universitetssaken fra professorene Castberg, Schmidt og Engelstoft i København som var blitt sendt til biskop Bech i Kristiania, en av de mest aktive av de norske patriotene. Ved å undersøke de påførte journalsignaturene, finner man at både disse brevene og en god del annet har blitt tatt ut av arkivene etter biskopen og stiftsdireksjonen i Kristiania. Dette var arkiver som på 1800-tallet befant seg i Riksarkivet, og det er trolig arkivets egne folk som har tatt materialet ut av sin sammenheng. Ellers finner man også journalsignaturer som viser at pakka inneholder saker som opprinnelig har tilhørt arkivene til Det Ankerske fideikommiss, Direksjonen for Universitetet og de lærde skoler og prinsregent Kristian Fredrik.

Pakka inneholder også flere sentrale dokumenter fra den offisielle behandlingen av universitetssaken. Det gjelder for eksempel kongebrevet av 29. november 1811 om nedsettelse av en kommisjon som skulle utrede universitetskravet. Ett av medlemmene var biskop Bech, og dette dokumentet

Anno 1813.

Nomen	Nomina.	Character	Loco	pag	Præceptor privat
1	Johann Aur.	Laudabilis	I.	2	Prof. Sverdrup
2	Christianus Fredericus Arbe	Maudittant	10	6	Prof. Rasmussen
3	Ulricus Fredericus Christianus Synberg	Maudittant	13	11	Prof. Rasmussen
4	Georgius Bernhoff	Laudabilis	2	5	Prof. Sverdrup
5	Clemens Ellab.	Non contenta	5	15	Prof. Treschow
6	Janus Lysias Frølich	Laudabilis	2	7	Prof. Sverdrup
7	Johannes Nygør	Maudittant	11	12	Prof. Treschow
8	Janus Ekenroep Knipsh.	Maudittant	12	12	Prof. Sverdrup
9	Johannes Emilus Petersen	Maudittant	9	10	Prof. Rasmussen
10	Fredericus Valdemar Leppe	Laudabilis	7	5	Prof. Platen
11	Johannes Riddelandet	Laudabilis	11	5	Prof. Rasmussen
12	Johannes Sundberg	Maudittant	11	15	Prof. Treschow
13	Ulricus Michael Svingen	Laudabilis	5	6	Prof. Platen
14	Janus Fredericus Schreder	Maudittant	16	16	Prof. Platen
15	Johannes Smith	Maudittant	16	17	Prof. Platen
16	Ulricus Munck Wang	Laudabilis	6	7	Prof. Platen
17	Johannes Wedeyer	Laudabilis	8	9	Prof. Sverdrup
18	Christianus Brill	Laudabilis	18	19	Prof. Treschow

Tabularum in Collegio academico Universitatis copio Frederici

1813. LUG. PINGGONIE.

Første side i studentmatrikelen viser de som ble immatrikulert i 1813. Original i Riksarkivet (S-2868 Universitetet i Oslo, Kollegiet: Faa-0001 – Matrikkel 1813–1847).

har hørt hjemme i bispearkivet. I pakka finnes også en kopi av kommisjonens innstilling. Her finnes også en gjenpart av forestillingen fra Direksjonen for Universitetet og de lærde skoler av 12. april 1811 med påskrevet kongelig resolusjon om et fullstendig universitet av 2. september samme år. Videre finner vi betenknninger fra biskop Bech og professor Treschow om en fundas (lov) for universitetet.

Det yngste materialet i pakka er fra 1911. Det er et legg med avskrifter og utdrag av sentrale dokumenter fra ulike arkiver i det danske riksarkivet vedrørende opprettelsen av et norsk universitetsbibliotek. Det var riksarkivar Ebbe Hertzberg som hadde bestilt avskriftene til bruk for overbibliotekar Larsen ved Universitetsbiblioteket. Avskriftene ble så lagt til Historisk-kronologisk samling. Dette skjedde på en tid hvor det ikke lenger var særlig tilvekst i mange av de tematiske samlingene i Riksarkivet. Det moderne provenienssprinsippet tilsa at en arkivskapers arkiver skulle holdes samlet og ikke blandes med materiale fra andre arkivskapere. Dessuten skulle man helst bevare den opprinnelige orden som arkivskaperen selv hadde brukt. Å ta ut materiale fra arkiver og legge det til samlinger var ikke lenger god arkivskikk. I første halvdel av 1930-årene begynte man i Riksarkivet å løse opp mange av samlingene og føre materiale tilbake til sin opprinnelige arkivsammenheng.

Kvinnenes vei til universitetet

I 2011 er tre av fem universitetsstudenter kvinner.

Fra 1980-årene var det flere kvinner enn menn på universitetene.

Det hadde vært en hundreårig marsj dit. Kvinnenes vei til universitetet var brolagt med motvilje og hindringer fra det etablerte mannlige samfunn. Hvem var de første norske kvinnelige akademikerne og hvor kom de fra?

JAN EIVIND MYHRE, PROFESSOR I HISTORIE, UNIVERSITETET I OSLO

Norge var ikke spesielt tidlig ute sammenlignet med våre naboland, men tidlig i forhold til mange andre europeiske land. Cecilie Thoresen tok som første kvinne examen artium i 1882. Denne eksamen var inngangen til universitetet, den *første* eksamen. Examen philosophicum ble derfor gjerne kalt *anneneksamen*.

I allmueskolen, som fra 1889 ble kalt folkeskole, gikk både jenter og gutter, helt fra starten i 1739. Skoleloven av 1827, og spesielt den fra 1860 som Rune Slagstad har omtalt som "skolens 1814", gjorde nordmenn til et skrivende folk, mange kunne lese allerede omkring 1800. Men videre utdanning, i borgerskole eller lærd skole (gymnas), var det bare gutter som fikk. Private pikeskoler ble etter

hvert startet, den mest kjente var Hartvig Nissens fra 1849. I 1870-årene fikk jenter adgang til den nyopprettede middelskole, senere kalt realskole.

Kvinnenes tidlige erobring av academia hadde noen typiske trekk. Den gikk for det første langsomt. Særlig langsomt gikk det når det gjaldt ansettelse. For det andre valgte mange kvinner medisin og realfag den første tiden. For det tredje kom mange av kvinnene fra samfunnets elitesjikt.

Langsom erobring

Kvinnelige artianere var ytterst få de første årene. Først i 1898 ble de 25 årlig, i 1907 100 årlig. Kvinnenes andel av artianerne steg da fra om lag ti prosent til rundt 20 prosent. Men andelen deres av

studentene var langt lavere, kun to–tre prosent ved århundreskiftet og bare langsomt økende til ti prosent først etter annen verdenskrig. Grunnen var at examen artium og universitetet skilte lag omkring århundreskiftet. Lov om de høyere skoler i 1896 gjorde artium til en så god utdanning at universitetet ikke var en naturlig oppfølging, slik som på 1800-tallet. Og skillet var klart størst blant kvinnene. Kvinnelige studenter var mer utvalgt enn de mannlige på to måter, evnemessig og sosialt.

Kvinnelige studenter på Aulatrappa ved immatrikulering i 1911. Ukjent fotograf. Original i Museum for universitets- og vitenskapshistorie (Universitetshistorisk fotobase: MUV_16102).

Ansettelse satt langt inne, kvinner på universitetet måtte lenge nøye seg med stillinger som vitenskapelige assistenter, amanuenser. Listen over opplagte saklige forbigåelser, i og utenfor universitetet,

var lang. Enkelte saker ble *causes célèbres*, som forbigåelsen av Louise Isachsen til en stilling som reservelege på Rikshospitalets kvinneklinikk i 1914, eller Valborg Erichsen Lynners forgjeves søknad om et lektorat på katedralskolen i Bergen. Kristine Bonnevie ble ansatt som den første kvinnelige professor i 1912, i zoologi. Det måtte en lovendring til. Professorer var embetsmenn og kvinnelige embetsmenn kunne først utnevnes fra 1912, men med unntak for prester og offiserer.

Medisin og andre realfag

I den grad det fantes en typisk kvinnelig akademiker, hvem var hun? Den typiske kvinnelige kandidat ved Universitetet i Oslo fram til første

verdenskrig var en medisiner, hvilket selvsagt ikke betyr at den typiske medisiner var en kvinne. Kvinnene utgjorde fire prosent av de medisinske kandidater 1890–1909 og ni prosent mellom 1910 og 1929. Fra og med kvinners adgang til universitetet i 1882 og fram til århundreskiftet studerte over halvparten av kvinnene på universitetet medisin. Til og med 1916 utgjorde medisinerne 42 prosent av alle kvinnelige kandidater, hvilket vil si akkurat 100 kvinnelige cand. med. Etter den tid tok filologene over som største gruppe.

Hvorfor ble så mange av de første kvinnelige akademikere medisiner og realister? Det finnes i det minste tre mulige forklaringer. Den første er reallinjen i gymnaset, innført fra 1869. Den gamle latinskolen var så forbundet med en gutteskole at

mange jenter valgte realgymnaset. Først da engelsklinjen kom tidlig på 1900-tallet, ble det jentenes foretrukne vei. Den andre er at realfagene har en slags faglig nøytralitet over seg, mindre bundet til kulturelle faktorer, som kjønn, enn filologi, juss eller teologi, og derfor hadde færre barrierer for kvinnene. Den siste forklaringen bringer derimot tilbake kjønn: Medisin lå nær kvinnenes tradisjonelle omsorgsoppgaver. La oss stifte nærmere bekjentskap med en medisiner.

Dr. Ingeborg Aas

Ingeborg Aas, født Flagstad i 1876, var gårdbrukerdatter fra Vang på Hedemarken. De fleste kvinnelige studenter var døtre av borgerskapet, uten at Aas' bakgrunn var noe særsyn; ti prosent av de kvinnelige medisinkandidater i perioden 1890–1909 had-

Artiumskullet 1892 fra Ragna Nielsens pikeskole. Fra venstre: Thora Scheel, Ragna Nielsen, Alette Falch (gift Schreiner), ukjent, Kristine Bonnevie, Eva Crawford og Thekla Resvoll. Ukjent fotograf. Original i Museum for universitets- og vitenskapshistorie (Universitetshistorisk fotobase: MUV_23721).

de gårdbrukere til fedre. Hun tok artium ved Ragna Nielsens skole, en privat skole hovedsakelig for kvinner på den tiden få kvinner gikk på gymnasiene. Medisinsk embetseksamen ble avlagt i 1903. Hun utførte kandidat tjeneste ved Rikshospitalet og praktiserte fra 1905 i Trondheim, mesteparten av tiden som leder for poliklinikken for veneriske sykdommer, der hun fremdeles befant seg i 1946.

Kvinner i medisin søkte typisk privat virksomhet, til forskjell fra kvinner i jus. De første kvinnelige medisinere nådde ikke langt i sin formelle medisinske karriere, til tross for at de hadde bedre karakterer enn mennene, særlig til eksamen artium, men også til embetseksamen. Aas ble for eksempel aldri spesialist, til tross for at hun arbeidet med veneriske sykdommer i mer enn en mannsalder.

Hun tok sin monn igjen på andre felter. Aas var sterkt engasjert i arbeid med folkehelsen gjennom

Det første gymnastikk-kurset for kvinnelige studenter, 1898. Ukjent fotograf. Original i Museum for universitets- og vitenskapshistorie (Universitetshistorisk fotobase: MUV_471) – utsnitt.

hele karrieren, og var medlem av et utall av styre, komitéer og utvalg. Hun skrev to bøker og en rekke artikler i pressen om helsemessige forhold som hygiene og seksualitet, veneriske sykdommer, abort og alkohol. Hun var politisk engasjert i Venstre, og var blant annet medlem av den norske straffelovkomité, reiste som delegert til Folkeforbundet og det internasjonale kvinnerådet. Aas var medlem av kommunestyret i Trondheim og satt i en rekke kommunale komitéer. Hun var gift med en lege som hun bestyrte klinikken sammen med, og de hadde to barn sammen.

Omtrent halvparten av de kvinnelige medisinere før 1920 giftet seg. Dette lot seg gjøre blant privatpraktiserende medisinere. De fleste kvinnelige akademikere fikk ikke barn i de første tiårene fra 1880-årene. Det gjaldt ikke minst på universitetet.

Talenter

Noen av de første kullene med kvinnelige artianere, spesielt 1887–1896, hadde oppsiktsvekkende gode resultater, ikke minst kullet 1892. Fem av 16 var preseterister og seks av dem tok embetseksamen. Kullet talte for eksempel Kristine Bonnevie, landets første kvinnelige professor i 1912, og Nanna Meyer, som ble den første kvinnelige byråsjef, i lovavdelingen i Justisdepartementet i 1916. Ellers i kullet fantes legen og forskeren Alette Schreiner, den første kvinnelige teologen, Valborg Lerche, og Thekla Resvoll, som var en fremragende botaniker med doktorgrad.

Disse tidlige kullene var også nokså ensidig døde av akademikere og velstående næringslivsfolk. De ekstraordinære profilene av talent og høy sosial herkomst blant kvinnelige studenter flatet ut etter hvert henimot normalen for studenter flest. Dette betydde sannsynligvis at kvinnenes inntog i de første årtiene ikke hadde særlig betydning for akademiske yrkers status. Få kvinner nådde særlig høyt, selv om sosiale og akademiske skanser langsomt ble vunnet. Embetseksamener innenfor alle fakul-

teter ble oppnådd på 1890-tallet, juss og realfag i 1890, medisin i 1893, filologi 1897 og teologi i 1899. Den første doktorgraden ble avlagt i 1903, Clara Holst i språkvitenskap. Den første kvinnelige sakføreren, Elise Sem, fikk sin bevilling i 1904. Mathilde Schjøtt ble i realiteten, om ikke formelt, den første kvinnelige embetsmann da hun ble adjunkt i Stavanger i 1906.

I en oversikt over ”Norske kvinner 1914–1924” kunne man konstatere at flere hadde oppnådd spesialiststatus i medisin, at den første kvinnelige overlege var kommet, *riktignok bare konstituert*, at den første kvinnelige sykehusdirektør var utnevnt, *riktignok på et lite sykehus*, og at den første kvinnelige apoteker hadde etablert seg, *riktignok i et lite apotek på landsbygda*.

Sosial elite

Søstrene Sofie og Kristine Bonnevie, født 1868 og 1872, var døtre av cand. real., skoledirektør og statsråd i perioden 1889–91, Jacob Aall Bonnevie. De var blant de første årskull med kvinnelige stu-

denter på universitetet. Sofie tok realartium i 1888, annenumsamen i 1889 og begynte å studere realfag. Da hun giftet seg og fikk barn, ble det, typisk for de tidlige kvinnelige akademikere, slutt på studiene. Hennes yngre søster Kristine tok realartium i 1892, begynte på medisinstudiet, men gikk over til biologi (zoologi). Hun stiftet ikke familie, gjorde akademisk suksess og ble landets første kvinnelige professor i 1912.

Søstrene illustrerer både begrensninger og muligheter for talentfulle kvinner i de første tiårene med kvinnelige studenter. Mange av disse kvinnelige pionerene var stimulert av familiebakgrunn. Søstrene Bonnevie var i familie, eller inngiftet i familie, med professorene Carl Anton Bjercknes, hans sønn Vilhelm, Ludvig Ludvigsen Daae, Ludvig Kristensen Daa og Lorentz Dietrichson, som også var Sofies privatpreceptor, en mentor ved studiestart.

Litteratur

Jan Eivind Myhre: *Kunnskapsbærerne 1811–2011. Akademikere mellom universitet og samfunn*. Oslo 2011.

Tre professorer i en båt, S/S Skagerak, under naturforsker-møtet i Göteborg i 1923. Fra venstre: Kristine Bonnevie, Albert Einstein og Vagn Walfrid Ekman. Foto: Tor Bergeson. Original i privat eie.

Universitetets store hamskifte

I tiårene etter 1945 gikk Universitetet i Oslo gjennom den mest avgjørende omveltning i dets historie. Fra å være landets eneste universitet, en liten, opphøyet og ”selvregulerende” institusjon, ble UiO én av mange institusjoner i et ekspansivt nasjonalt system for høyere utdanning. Hamskiftet var del av en allmenn vestlig trend: Inspirert av nye økonomiske teorier gikk nasjonale myndigheter inn for å bygge ut kapasiteten i høyere utdanning.

Samtidig strømmet etterkrigstidens babyboom-generasjon til universitetene i en grad som overgikk alle prognoser.

AV FREDRIK W. THUE, POSTDOKTOR, UNIVERSITETET I OSLO

Fra 1945 til 1975 vokste universitetet ikke bare ut av sine ærverdige gamle bygninger, men også av sin hevdvunne organisasjonsform, selvforståelse og kontrakt med samfunnet. En liten, eksklusiv kulturinstitusjon med et klart samfunnsoppdrag forvandlet seg til en stor og kompleks organisasjon omkring et stadig mer sprikende mangfold av miljøer, virksomheter og interesser. Endringene grep inn i nær sagt alle sider av universitetets liv, fra styreform og organisasjonsstruktur til daglige omgangsformer og kontaktmønstre.

Frem til 1950-årene var det vanlig å beskrive UiO som en føderasjon av fem fakulteter. Hvert av dem

utgjorde en slags akademisk høyskole som forvaltet en embetseksamen og sertifiserte en profesjon. Samtidig var de kollegiale fellesskap av en særegen type. Fakultetet var ikke et forskningsmiljø, men en forsamling der alle professorene møtte *ex officio*, mens alle andre grupper var ekskludert. Sammen utgjorde professorene fakultetet, og sammen utgjorde deres ledere, dekanene, det akademiske kollegium.

1960-årenes voldsomme ekspansjon førte med seg et oppbrudd fra denne innarbeidede organisasjonsformen. Famlende søkte man seg mot en ny modell der instituttene fremstod som de faglige

Til Universitetet i Oslos jubileumsfeiring i september vil det foreligge et ni binds verk om dets historie. Det blir skrevet som én integrert fremstilling der alle sider av dets mangfoldige virksomhet blir betraktet i sammenheng. Bind 5, forfattet av Kim Helsvig og Fredrik W. Thue, behandler tidsrommet 1945 til 1975.

grunnenhetene. Fortsatt ble universitetet holdt sammen i toppen av et akademisk kollegium, men i praksis ble stadig mer av ansvaret for dets felles anliggender overtatt av en profesjonalisert og raskt voksende administrasjon. Praksis løp i stor grad foran teorien. I realiteten var det en helt ny universitetsorganisasjon som tok form, med en latent spenning innebygd: Mens fagmiljøene med vekslende hell søkte å utnytte veksten for egne formål og ble stadig mer opptatt av å drive forskning og å utdanne nye forskere, måtte universitetets kollegiale og administrative ledelse bruke stadig mer krefter på å sikre universitetets legitimitet utad under nye politiske og samfunnsmessige betingelser.

Fra professorrepublikk til bedriftsdemokrati

Denne transformasjonen reflekteres i universitetets arkivmateriale. De deler som er overlevert Riksarkivet, omfatter i første rekke arkivene til de organer som stod i sentrum for det tradisjonelle akademiske selvstyret: fakultetene og Det akademiske kollegium. De gir et bilde av stabilitet og rutinestyre, der knapt noen sak var for liten til å bli brakt til torgs i professorenes republikk. Men vi finner samtidig mange og tildels sterke uttrykk for misnøye, både i universitetets interne organer og i offentligheten. Ikke bare fra studenter, men også fra mange professorer og yngre universitetslærere lød det rett etter krigen høylytte klager over et stivnet, autoritært og ineffektivt universitetssystem.

Studenter i kø foran lese-salen under Universitetets gamle festsal på begynnelsen av 1960-tallet. Fotograf: Bjørn Glorvigen. Original i Riksarkivet (PA-797 Billedbladet Nå: konvolutt 2871).

Slike initiativ gav ofte opphav til interne utredninger. Men utbyttet av lange forhandlinger i fakultet og kollegium der professorer med ulike interesser og oppfatninger skulle enes, kunne ofte synes magert. Åpenbart var det lettere å fastholde en etablert konsensus omkring tilvante måter å gjøre tingene på enn å skape oppslutning om vidtgående endringer.

Et godt eksempel er arbeidet som i 1955 ledet frem til en ny lov om Universitetet i Oslo. Loven flyttet grenser ved å gi studenter og tjenestemenn representasjon både i fakultet og kollegium. Men samtidig fastholdt den en tradisjonell forståelse av universitetets organisasjonsform. Typisk nok ble instituttene – arnestedene for den moderne vitenskapen – viet liten oppmerksomhet, og forslaget om å innføre et embete som universitetsdirektør ble avvist som en trussel mot det tradisjonsrike akademiske selvstyret.

Professoruniversitetet synes altså å ha hatt vanskelig for å reformere seg selv. Men når nye samfunnsmessige krefter i tillegg presset på utenfra, ble det mer dynamikk over utviklingen. 1960-årenes ekspansjon gav støtet til reformer som

snudde opp ned på mange innarbeidede forestillinger og praksisformer ved professorenes universitet. En institusjon som i stor grad hadde vært et kulturfellesskap basert på uskrevne normer, ble nå en langt mer formalisert organisasjon der alle beslutninger måtte forhandles frem i organer der alle grupper og interesser skulle være representert.

I universitetets arkiver finner man en rekke komitéinnstillinger fra disse årene om akademisk stillingsstruktur, organisasjonsform, studieordninger, organiserte doktorgrader og mye annet. Mye av dette befinner seg ennå i kjelleren ved Administrasjonsbygget på Blindern. Høringsuttalelser fra ulike fakulteter og institutter gir innblikk i de ulike vitenskapskulturenes problemoppfatninger og strategier. Især naturvitenskapene opererte som aktive agenter for endring. I fag som fysikk, kjemi og matematikk utviklet det seg en ny forståelse av universitetsinstituttet som et kollegialt fellesskap av relativt likestilte forskere. Nye normer og forventninger utviklet i primærmiljøene dannet utgangspunkt for mer allmenne reformforslag.

Det forgjengelige dagliglivet

Når man søker å komme et stadig mer fragmentert og motsetningsfylt universitet inn på livet, møter man imidlertid i tilspisset form et problem som i større eller mindre grad preger arbeidet med *alle* perioder av universitetets historie: Mens mesteparten av kildematerialet er produsert av universitetets administrasjon og formelle beslutningsorganer, ble studenters og læreres dagligliv og subjektive opplevelse av universitetet formet i forskergrupper og andre uformelle miljøer som ikke på samme systematiske måte har loggført sine aktiviteter. Instituttarkivene er spredte og mangelfulle og gir ikke alltid innsyn i det som betød mest. Arkivene til Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF) og Norges teknisk-naturvitenskapelige forskningsråd (NTNF) oppbevares på Riksarkivet og gir god oversikt over utvalgte deler

Antallet studenter ved Universitet i Oslo

År	Antall studenter
1955	3 120
1960	5 584
1965	11 741
1970	17 051
1975	20 224
1980	18 863

Antallet vitenskapelig ansatte ved Universitet i Oslo

År	Antall vitenskapelig ansatte	Antall vitenskapelig ansatte
1961	164	440
1965	150	584
1977	293	635

av forskningsvirksomheten. Privatarbiver etter universitetslærere kan gi verdifull innsikt i konkrete miljøer og nettverk. Men når objektet er universitetet som helhet, vil slike spesialstudier raskt sprengre alle rammer.

Howdan kan vi da komme den komplekse universitetsvirkeligheten nærmere inn på livet? En vei vi har prøvd ut, er å bruke de sentrale diskusjonene og beslutningsprosessene til å identifisere noen idealtypiske institusjonelle endringer som så kan få konkret liv gjennom utvalgte case-studier. En slik idealtypisk endring som står sentralt i vår bok, er spenningen mellom det akademiske faget som en *lærdomskultur*, forvaltet av fakultetet og båret oppe av kandidatens virke i det norske samfunnet, og faget som et *forskingsamfunn* forvaltet av instituttet og den internasjonale disiplinen. Denne spenningen er ikke minst tydelig i de humanistiske fagene, som har vært sterkt preget av koplingen til skolen og lektoryrket. Etter krigen, og især etter 1970, har de imidlertid blitt stadig mer opptatt av å konsolidere seg som akademiske disipliner.

Sammenlikner man for eksempel korrespondansen til de to historieprofessorene Sverre Steen (1898–1983) og Jens Arup Seip (1905–1992), blir man slått av kontrasten i deres faglige kontaktmønstre og virkefelt: Mens Steen var den nasjonale ”overlæreren” som tålmodig besvarte spørsmål fra skolelærere, lokalhistorikere, museumsfolk og ide-

alistiske amatører land og strand rundt, prioriterte Seip tydelig forskningen og de unge forskerne og gav til kjenne et nokså pessimistisk syn på de faglig ”uinnviddes” muligheter for å nå virkelig historisk erkjennelse. Slike observasjoner fra de enkelte fags historie trenger et universitetshistorisk overlys for å komme til sin rett. Slik kan det nye historieverket om UiO forhåpentlig stimulere interessen for å skrive fagenes historie i nytt perspektiv.

Kilder i Riksarkivet

Universitetet i Oslo, Kollegiet 1678–1983

Universitetet i Oslo, Det samfunnsvitenskapelige fakultet 1963–1985

Universitetet i Oslo, Det historisk-filosofiske fakultet 1824–1972

Universitetet i Oslo, Det teologiske fakultet 1811–1991

Universitetet i Oslo, Det medisinske fakultet 1816–1989

Studentsamskipnaden i Oslo 1939–1986

Norges allmennvitenskapelige forskningsråd med underliggende fagråd

Norges teknisk-naturvitenskapelige forskningsråd 1935–1972

Sverre Steens arkiv

Jens Lauritz Arup Seips arkiv

Det var fullt på lesesalene og i auditoriene på begynnelsen av 1960-tallet. Fotograf: Bjørn Glorvigen. Original i Riksarkivet (PA-797 Billedbladet Nå: konvolutt 2871).

Universitetsarkivene ved et 200-årsjubileum

*Ut procul vestrae docuere voces
trans mare et terras etiam hanc juventam,
grata doctores ita nune salutat
vos schola nostra.*

*Som Eders røste over hav og lande
Ungdommen lærte og paa vore strande,
Vil Eder lærernavnet ogsaa denne
Høiskole sende*

ALF TORP

AV ANNE HALS, SENIORRÅDGIVER, RIKSARKIVET

Etter å ha hørt Studentersangforeningen syngre ovenstående hymne, ble 32 framstående vitenskapsmenn fra hele verden kåret til æresdoktorer ved Universitetet i Oslo onsdag 6. desember 1911 i forbindelse med 100-årsjubiléet. To dager seinere satte en del av dem seg på toget til Bergen sammen med andre inviterte gjester. Toget var satt opp spesielt for å bringe de utenlandske gjestene som hadde vært til stede ved jubileumsfeiringen, over fjellet. Bergensbanen hadde bare vært åpen i to år, og det var med stor stolthet universitetets jubileumskomiteé kunne tilby denne spektakulære reisen.

Toget dro fra Kristiania klokka 9 om morgenen, sikkert i tidligste laget for mange av gjestene etter et tett program: De hadde spist middag på Grand hotell mandagen, middag på Slottet tirsdag, middag i regi av Kristiania kommune onsdag og vært i festforestilling i Nationaltheatret torsdag kveld samt deltatt på festmøter, besøkt universitetets muséer, hørt professor Kristian Birkeland foredra over "Forces électrique et magnétique dans notre système solaire" og tilbrakt en ettermiddag i hageselskap arrangert av Kristiania Videnskabselskab.

Opplysningene som er funnet i arkivet etter Kollegiet, viser at Universitetet i Oslo slo på stortromma i anledning 100-årsjubiléet. I serien "Universitetets festligheter" finner vi både jubileumskomiteéens

egen forhandlingsprotokoll og kopibok pluss tolv esker med dokumenter fra feiringen. Universitetet har imidlertid ikke bare feiret i forbindelse med jubiléer. I den samme serien finner vi også saker vedrørende doktorpromosjoner, immatrikulering og universitetets årsfest, æresdoktorer og rektor-inaugurasjon.

Det er likevel flest hverdager

Det er vel likevel Universitetets hverdag som først og fremst avspeiles i arkivene. I de to hundre åra som Universitetet i Oslo har eksistert, har institusjonen vært i stadig forandring og utvikling. Fra de opprinnelige fire fakultet – Det teologiske, Det juridiske, Det medisinske og Det filosofiske – er det i dag økt til åtte. Det filosofiske fakultet ble delt i et historisk-filosofisk og et matematisk-naturvitenskapelig fakultet i 1860. Det odontologiske fakultet, som opprinnelig ble opprettet som Norges tannlegehøyskole i 1927, ble innlemmet i Universitetet i 1959. Fire år seinere fikk samfunnsvitene sitt eget fakultet, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, og som hittil siste grein på stammen ble Det utdanningsvitenskapelige fakultet opprettet i 1996.

Ett av de første instituttene som oppsto var Kjemisk institutt. Det sprang ut av Kjemisk laboratorium som ble startet opp i 1814. Men de fleste institutt-

Programmet for festen til Universitetets 100-årsjubileum. Original i Riksarkivet (S-2868 Universitetet i Oslo, Kollegiet: Fhc-0059).

ene kom langt seinere. Fra 1890-tallet kom de på rekke og rad innenfor medisin og realfagene. Psykologisk institutt ble opprettet i 1909. Men ellers ble ikke instituttordningen innført ved Det historisk-filosofiske fakultet før etter annen verdenskrig. Riktignok vedtok fakultet i 1937 et program for etablering av institutter, men plassmangel og krigsutbruddet gjorde at reformen ble utsatt til slutten av 1940- og begynnelsen av 1950-tallet. I 1954 ble instituttordningen innført på Det juridiske fakultet. Denne organisatoriske inndelingen av universitetet har også gitt seg sine utslag i arkivene. I tillegg til Kollegiet har fakultetene og de enkelte instituttene laget egne arkiv. På 1990-tallet hadde antall arkiv vokst til ca. 100. En reorganisering i 1999 førte til at instituttarkivene forsvant og alt arkivhold på det enkelte fakultet ble sentralisert.

Hvordan var så hverdagen på de enkelte fakulteter og institutter? Selvfølgelig varierte den fra fag til fag og fra fakultet til fakultet. Men noen felles trekk går igjen og avspeiler seg i arkivene.

Fakultetenes arkiv

For det første skulle fakultetene, og etter hvert de enkelte instituttene, ledes både faglig og administrativt – noe som ble dokumentert i fakultetenes forhandlingsprotokoller og sakarkiv. Her er referert diskusjoner om alt fra arbeids- og lønnsvilkår for vitenskapelig ansatte, budsjettforslag og studieordninger til behandling av søknader fra uheldige studenter om å få kontinuere til en eksamen. Nesten ingen sak er for stor eller for liten.

Journaler, kopibøker og ulike former for korrespondansearkiv i arkivene dokumenter også hvilke oppgaver som har vært og er de primære for universitetet – forskning og undervisning. Så å si alle fakultetsarkiv har for eksempel opplysninger om hvem som ønsket å disputere, hvem som satt i kommisjonen og kommisjonens uttalelse. Slike opplysninger kan vi enten finne i egne serier eller i det felles sakarkivet. Bortsett fra Det medisinske fakultet er selve doktorgradsavhandlingene samlet i Kollegiets arkiv. Det er derimot ikke magistergrads- eller hovedfagsavhandlingene. Vi kan finne enkelte magistergradsavhandlingene i arkivet til Det historisk-filosofiske fakultet, men som en hovedregel er alle avhandlingene overført til Universitetsbiblioteket.

Studentenes innsats kommer særlig til syne gjennom eksamensbesvarelsene. Etter 1900 er bare vel ti prosent av besvarelsene bevart, men disse aleine utgjør likevel en betydelig del av arkivmassen. For eksempel består førti prosent av den avleverte delen av arkivet til Det samfunnsvitenskapelige fakultet av eksamensbesvarelses. I tillegg er alle eksamensprotokoller og oppgaver bevart. Våren 1970 måtte noen mellomfagsstudenter i nordisk utrede om ”Fjellet i norsk diktning”, mens en del av de som gikk opp til historie mellomfag samme semester, skreiv om ”Hvilke politiske mål hadde det såkalte ”Unionspartiet” i 1814, og hvorledes søkte de som tilhørte denne gruppen å fremme sine mål ved Riksforsamlingen på Eidsvoll?”

Statsøkonomistudentene hilste Universitetet i svulstige ordelag i telegrammet til 100-årsjubiléet. Original i Riksarkivet (S-2868 Universitetet i Oslo, Kollegiet: Fhc-0056).

Det akademiske kollegium hadde sitt første møte 10. juni 1813. Protokollen ble sirlig ført av lektor Hersleb. Original i Riksarkivet (S-2868 Universitetet i Oslo, Kollegiet: A-0001 Forhandlingsprotokoll 1813–1818).

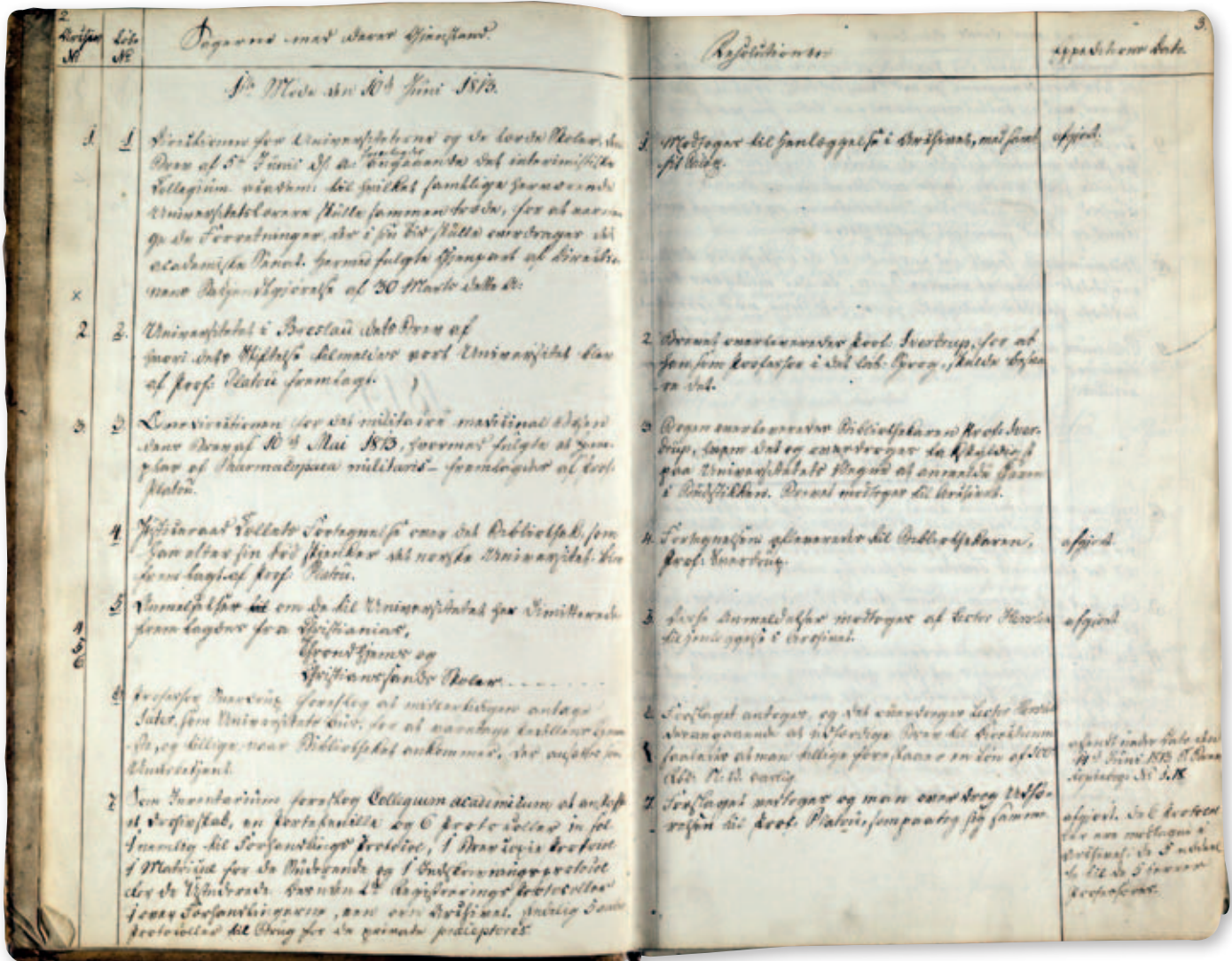
Fra og med 2007 bevares ingen skriftlige eksamensbesvarelser med unntak av selve mastergrads- eller doktorgradsavhandlingen.

Instituttene arkiv

Arkivdanningen på de ulike instituttene har vært mer tilfeldig. Etter hvert som flere og flere oppgaver ble overført fra universitetets sentrale organ til fakultetene og seinere til instituttene, har arkivene vokst, og behovet for å skape orden i dem tilsvarende. Lenge ble for eksempel vitenskapelig

personell ansatt i statsråd, seinere ble ansettelsene delegert til Kollegiet og derfra ned til fakultetet. I dag innstiller instituttene til fakultetet. Slik har saksbehandlingsrutiner ført til at instituttene gradvis måtte begynne med kopibok og journal for å kunne finne fram i de stadig større sakarkivene.

De enkelte institutter har i stor utstrekning ført møtebøker med referat fra behandlingen i instituttstyrene. Både gjennom møtebøkene og i sakarkivet vil man bl.a. finne diskusjoner om

studieordninger og undervisning, spørsmål om utstyr og lokaler og ikke minst ulike saker vedrørende studenter. Kjemisk institutt har for eksempel materiale fra ulike studentkursjoner som til Nord-Norge i 1970 og til England i 1971. Arkivene belyser også i stor grad hvilken forskning som har blitt drevet ved de enkelte instituttene og hvilke forskningsprogram som er blitt etablert.

Instituttarkivene inneholder i liten grad arkivmateriale etter den enkelte forsker. Slikt materiale kan vi først og fremst finne som privatarkiv både i Riksarkivet og i Nasjonalbiblioteket.

Nr	Navn	Hovedfag	Sy	Disputasjon
1	David P. Hennemann	Latinitet	291	29. Okt
2	Jens Th. Aagaard	"	292	29. Okt
3	Dr. Petter Brattland	"	293	"
4	Anders Ege	"	294	"
5	Anders Thorsen	"	295	"
6	Anders Thorsen	"	296	"
7	Anders Thorsen	"	297	"
8	Anders Thorsen	"	298	"
9	Anders Thorsen	"	299	"
10	Anders Thorsen	"	300	"
11	Anders Thorsen	"	301	"
12	Anders Thorsen	"	302	"
13	Anders Thorsen	"	303	"
14	Anders Thorsen	"	304	"
15	Anders Thorsen	"	305	"
16	Anders Thorsen	"	306	"
17	Anders Thorsen	"	307	"
18	Anders Thorsen	"	308	"
19	Anders Thorsen	"	309	"
20	Anders Thorsen	"	310	"
21	Anders Thorsen	"	311	"
22	Anders Thorsen	"	312	"
23	Anders Thorsen	"	313	"
24	Anders Thorsen	"	314	"
25	Anders Thorsen	"	315	"
26	Anders Thorsen	"	316	"
27	Anders Thorsen	"	317	"
28	Anders Thorsen	"	318	"
29	Anders Thorsen	"	319	"
30	Anders Thorsen	"	320	"

Kollegiets arkiv

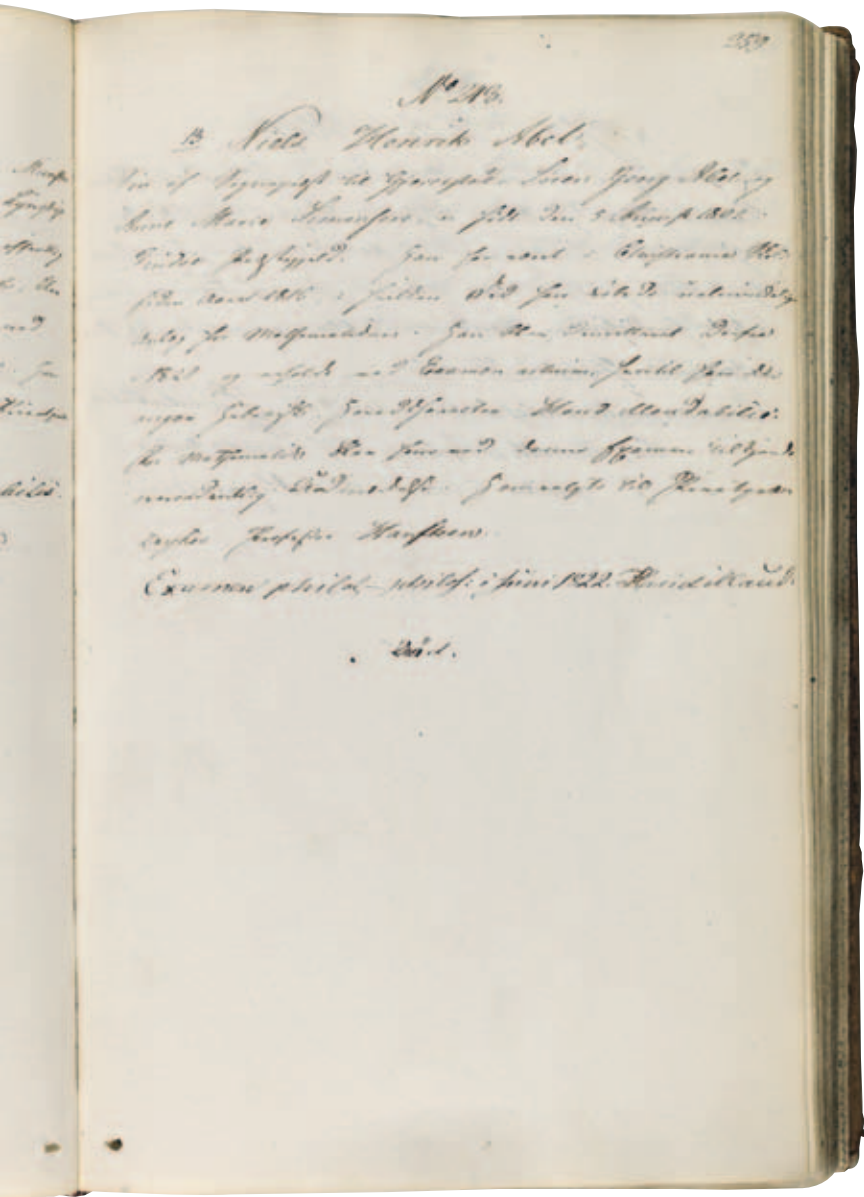
Skal man se på utviklingen av universitetet og hva som har skjedd gjennom dets tohundreårige historie, er Kollegiets arkiv en gullgruve. Forhandlingsprotokollene går helt tilbake til 1813 da universitetet startet opp sin virksomhet. Vi har også bevart såkalte journalsaker fra og med samme år. Dessverre er det ikke bevart noen journal til sakarkivet fra årene før 1839, slik at hvis man vil finne en sak, må man faktisk bla seg gjennom de enkelte esker om man ikke kjenner datoen på et utgående brev. Fra 1819 begynte man nemlig å samle sammen drag av utgående korrespondanse i egne kopibøker, og fra 1827 ble de utgående brevene gjengitt i sin helhet.

Enkelte sakstyper vurderte man som så viktige at de ble ordnet etter emne. Blant slike saker er forarbeidene til universitetets fundaser, universitetsloven og interne instruksjoner. Universitetets utbyggingssaker finner man også spor av. Er man ellers på jakt etter spesielle saker vedrørende universitetets bygninger, finnes det en egen serie om Aulaen og drift av denne. I en serie om drift av Universitetsbiblioteket finner vi materialet etter byggekomiteén for universitetsbiblioteket på Drammensveien. Drift og utbygging av universitetets eiendommer på Tøyen er også samlet for seg.

De største enkeltseriene i Kollegiets arkiv består av doktordisputaser og prismetaljehandleringer. I 1857 disputerte Karl Hansen over avhandlingen "De æggehvidagtige legemer". Dette er den første som er bevart. Han var heldig og slapp å disputere på latin som man måtte fram til 1845. Doktorgradsavhandlingene, hovedfags/magistergradsoppgavene og vurdering av vitenskapelig arbeid ved ansettelse forteller hver på sin måte om hva Universitetet gjennom tidene har lagt vekt på – hvilke emner og problemområder som var sentrale.

Når det gjelder studentene, gir studentmatriklene oss oversikt over dem som har vært opptatt på uni-

I den eldste studentmatrikkelen står hvert års artianere innført rangert etter eksamensresultatet. På lista fra 1821 står Niels Henrik Abel som nr. 13. Original i Riksarkivet (S-2868 Universitetet i Oslo, Kollegiet: Faa-0001 – Matrikkel 1813–1847).

Studentmatriklene hadde fram til 1960-tallet en side med opplysninger om hver enkelt student. Om Niels Henrik Abel står det blant annet at han på skolen "røbede ualmindelige Anlæg for Mathematiken". Original i Riksarkivet (S-2868 Universitetet i Oslo, Kollegiet: Faa-0001 – Matrikkel 1813–1847).

versitetet og som har gjennomgått de ulike forberedende prøver fra 1813 til omkring 1960.

Krigsåra 1940–1945 var vanskelige for Universitetet. Universitetet fikk en nazifisert rektor, og i november 1943 ble det stengt for all undervisning. En rekke studenter ble arrestert. Selv om de ansatte kunne fortsette sitt vitenskapelige arbeid, ble også en rekke uni-

versitetslærere arrestert eller måtte flykte. Fortegnelse over de arresterte studentene er bare en liten del av hva som er bevart om Universitetet mellom 1940 og 1945 og den interne granskingen etterpå.

Hva er avlevert til Riksarkivet?

Da Kollegiet i 1993–1994 avleverte arkivene sine, var det første gang Riksarkivet mottok en større levering fra Universitetet i Oslo. Fra midten av 1990-tallet og fram til i dag har det jevnlig kommet små og store leveringer fra ulike organer ved Universitetet. Ved utgangen av 2010 hadde samtlige fakultet avlevert med unntak av Det matematisk-naturvitenskapelige og Det utdanningsvitenskapelige fakultet. Det sistnevnte er ennå for ungt til å måtte avlevere. Til gjengjeld har både Kjemisk institutt, Farmasøytisk institutt og Botanisk museum lagt ned flid og penger i å få ordnet og avlevert arkivene sine. Men med disse hederlige unntak har ingen andre instituttarkiver hittil funnet veien fra Blindern til Kringsjø.

Hovedtyngden av det avleverte materiale går fram til ca. 1970. Universitetets arkiver er en viktig kilde til norsk vitenskapshistorie og til historien om hvordan en liten nasjon vektlegger og organiserer høyere undervisning og forskning. Det er derfor viktig at også de nyere delene av universitetens arkiver blir sikret. Vår drøm er at Universitetet gir seg selv i 200-års presang å klargjøre alt arkivmateriale fram til ca. 2000. Riksarkivet vil da kunne registrere og legge materialet til rette for forskere og andre brukere på en forsvarlig måte.

Kilder i Riksarkivet

Universitetet i Oslo. Kollegiet. Serie: Universitetets festligheter, stykke 56: Program for festlighetene ved Universitetets hundreaars-jubilæum og stykke 58: Jubileumssanger 1911.

Universitetet i Oslo. Kollegiet. Serie: Doktoravhandling, stykke 1 1857–1898.

Universitetet i Oslo. Det historisk-filosofiske fakultet. Serie: Språklig-historisk, senere historisk-filosofisk embetseksamen stykke 322 og 670.

Litteratur

Collett, John Peter: *Historien om Universitetet i Oslo*, Oslo 1999.

Da tieren ble rund

Universitetet i Oslo feires med spesialpreget 10-kronemynt i anledning 200-årsjubileet, men at vi fikk 10-kronemynten er slett ingen selvfølge.

AV MARIUS RINGSRUD, FIL.MAG., OSLO

Etter 1877 var alle tikroner i vanlig sirkulasjon sedler. I 1972 ble den gule seddelen med bilde av en av heltene fra 1905, Christian Michelsen, byttet ut med en blå seddel med bilde av polarhelten og nasjonsbyggeren Fridtjof Nansen.

Dette innledet et forandringens tiår i pengesammenheng. I løpet av syttitallet ble den første kvinne avbildet på en norsk seddel, nemlig Camilla Collett på 100-kroner-seddelen, og femtilappen ble trykket med nynorsk tekst. I takt med nytt design kom også temaet om utskiftning av 10-kronesedlene frem, og den blå seddelen ble erstattet av 10-kronemynten i 1983.

Prosessen hadde startet flere år tidligere. I forbindelse med et direksjonsmøte i 1976 ble det vedtatt å se på mulighetene for å sløyfe 5-øremynten, som var minste myntverdi, og erstatte 10-kroneseddelen med en mynt. I tillegg ville man vurdere behovet for en helt ny 20-kronemynt og det videre behovet for tjuefemøren. Forslagene ble sendt på høring og senere sammenfattet i en innstilling fra seddel- og myntutvalget om "... endrin-

ger i mynt- og seddelrekken". Femøren var det lite politisk kamp om. Tikronen bød det på større problemer å få byttet ut.

I et notat fra 1977 skrev utvalget at en seddel var svært mye billigere å produsere enn en mynt. En 10-kroneseddels gjennomsnittlige levetid var åtte måneder, mens en mynt derimot kunne vare i opptil tretti år. Dette førte til at en seddel kostet sju ganger så mye å holde i sirkulasjon som en tilsvarende mynt.

Innføringen av en ny mynt skulle også møte den økende bruken av salgsautomater og andre apparater med myntinnkast, som man så spredde seg i Vest-Europa og USA. Dessuten hang Norge etter i myntproduksjonspolitikken i forhold til sine europeiske naboer. Både Vest-Tyskland, Sveits, Finland og Sverige hadde mynter som var mer verdt enn nordmennenes femmer. Det var i det hele en god idé å innføre en ny tikroning.

Innstillingen om endring av mynt- og seddelrekken fra 1980. Original i Statsarkivet i Kongsberg (Den kongelige mynt: Db – Saksarkiv, eske 138, mappe 4 – Myntproduksjon for Norge / Generell vurdering av myntserien).

Bare synsing?

Til tross for et godt forberedt høringsnotat kom det innsigelser mot innføringen av tikronemynten. Norges Husmorforbund var bekymret for myntenes vekt. Dessuten var mynter enklere å forveksle enn sedler. Pseudonymet "Naalestick" hadde en fin illustrasjon av husmødrenes problem i leserinnlegget *Hvorfor ikke også 100-kronestykker?* i Aftenposten i 1978: "...Når vi nå veksler en hundrelapp, mottar vi en tynn bunke med tiere som blir umerkelig inn i lommeboken... I fremtiden skal vi

altså få ti skranglende mynter som ikke får plass i portemonéen og kommer til å slite hull i bukselommer og jakkelommer..."

Forbrukerrådet, Sparebankforeningen og Handelsdepartementet var interessert i det psykologiske aspektet i denne sammenheng, da de var bekymret for at den nye tieren ville være mindre enn femkroningen. En liten tier kunne nemlig føre til overkonsumering, da mynten virket lite verdt. Enda verre ble det da en eventuell ny tjuekrones fremtid

INNSTILLING

fra

SEDDEL- OG MYNTUTVALGET

om

ENDRINGER I MYNT- OG SEDDELREKKE

Oslo, 25.4.1980

brukere av skillemynt som Poststyret, Teledirekt, NSB og Oslo Sporveier har ingen innvendinger 5-øren sløyfes.

Inger foretatt i 1977 i Pengepolitisk avdeling i Bank, viser at ved sløyfing av 5-øren kan stigning i levekostnadene anslås til 0,05%. En har da i fra at avrundingsreglene er de samme som da 1-øren ble sløyfet: Ørene i de enkelte priser beholdt mesteparten avrundet bare ved den endelige betalingen. 10-øren, og da slik at beløp som ender på 5 øres.

Disse forutsetninger vil en sløyfing av 5-øren ha noen betydning for konsumprisindeksen, og t i levekostnadene vil bli minimalt.

Behovet for fortsatt å beholde 25-øren

gjelder behovet for fortsatt å beholde 25-øren samtlige forespurte seg til de synspunkter som gjør gjeldende i sitt brev. Ved å sløyfe 5-øren i prinsippet inn for at betalingen skal erlegges utliggende med 10 øre. 25-øren blir da lite i betalingsformidlingen. Den er imidlertid i bruk i automater, men bare i beskjeden

Føring av en 10-kronemynt

all av dem som har uttalt seg om spørsmålet ser en fordel å innføre en 10-kronemynt. Fra firmaer for automater, blir det fremholdt at mynter er foretrukket fremfor sedler. To firmaer opplyser konstatert et behov for veksleautomater for mynt.

Forlaget opplyser at en regner med på noe sikt v for en 10-kronemynt til samtaleautomater. Riksikring og Trafikksjefen i Oslo ønsker 10- til parkeringsautomater. Videre arbeider Oslo med et nytt billetteringssystem med bruk av automater. 10-kronemynt vil eventuelt gjøre temet mer effektivt og enklere i bruk for Også NSB ser 10-kronemynt til bruk i sine som en fordel.

som går imot innføring av en 10-kronemynt, er og Administrasjonsdepartementet, Norges bund, Mobil Oil A/S Norge, NKL og Norsk Rutebund.

Skjeligheter mot innføringen av en 10- er hovedsakelig at den må ansees for å være isk både ved oppbevaring og betalingstransaksjoner. L mener at det ikke er behov for en 10-

ble evaluert av Sparebankforeningen, i det de skrev at "20-kroneseddelen vil virke som et fremmedelement i mynt- og seddelrekken". Norges Handelsstands Forbund ønsket å innføre en ny 25-kroneseddell i sitt hørings svar. Målet var å oppnå en "naturlig" seddelrekke med 25, 50 og 100 kroner. Dette var egentlig en ganske dårlig idé da det senere eventuelt ville bli vanskelig å ta 5-kronemynten ut av myntrekken på grunn av manglende veksling. Heldigvis tok man ikke handelsstandens forslag til følge.

Forbrukerrådet hadde en annen mening. Deres svar til seddel- og myntutvalget ble sitert i *Aftenposten* 6. september 1978. Rådet påstod at Norges Bank tilrettela for økt bruk av automathandelen ved introduksjon av mynter med høyere valører enn hva som allerede fantes. Automater manglet personlig service, hadde dårlige rettleidninger og gav vanskelige kår for reklamer. I en artikkel i samme avis tre år senere viste det seg at seddelautomatene som ble benyttet av bensinstasjonene, ble gjenstand for svindel, hærverk og misbruk. Kunne løsningen likevel være en ny 10-kronemynt? Seddel- og myntutvalgets innstilling tok også opp problemet med svindel av myntautomater. Problemet var ikke falskmyntnere, men at folk benyttet utenlandsk valuta i norske automater for å tjene noen kroner. Dette skulle løses ved å slå en mynt som ikke kunne forveksles med noen utenlandske mynter.

Et vellykket prosjekt

Fem- og tjuefemøren ble forlatt. I tillegg ble den første 10-kronemynten introdusert i 1983. Etter kong Olav Vs død ble den byttet ut til fordel for en ny og billigere tikroning, den vi har i dag. Utvalgets idé om en ny 20-kroneseddell ble ikke gjennomført.

Siden 1980-tallet har det skjedd en god del innen mynt- og seddelproduksjon i Norge. Myntpreging er ikke lenger et statlig anliggende. I kjølvannet av *New Public Management*-reformene i Vest-Europa på 1980- og 1990-tallet ble Den Kongelige Mynt

solgt ut til private aktører i 2003 og seddeltrykkeriet lagt ned. Myntverket må nå være med på ordinære anbudsrunder for å slå mynt for Norges Bank, men hittil har det vært det beste alternativet. Årlig gis det ut jubileums- og spesialpregede mynter. Jubileumsmynter blir slått i edle metaller og er skapt for samlere, mens spesialpregede mynter skal sirkulere på vanlig måte.

Spesialpreget mynt til Universitetets jubileum

I år er det 200 år siden Norge fikk grønt lys for et eget universitet, og i den forbindelse har Norges Bank bestilt et parti 10-kronemynter med spesielt preg fra Det Norske Myntverket.

Jubileumsmynten er tegnet av Enzo Finger og Ingrid Austlid Rise. Arkitekt og formgiver Finger deltok i en konkurranse for beste myntmotiv og vant med en tegning av to halve joniske (greske) søyler plassert mot hverandre. Et klassisk universitetsportrett med andre ord. På forsiden har man valgt å bruke et kongeportrett av Harald V designet av Rise.

Enzo Fingers skisse til jubileumsmynt for Universitetet i Oslos 200-årsjubileum. Original i Norges Bank.

Det er ikke uten videre lett å få sin ”egen” spesialpregede mynt, for retningslinjene tilknyttet sentralbankloven stiller harde krav til søker. I retningslinje nr. 3 skriver Norges bank at ”Sirkulasjonsmynt med spesielt preg kan videre utgis for å markere epoker eller begivenheter av stor betydning for landets utvikling for øvrig. Slike utgivelser bør gi prioritet til epoker eller begivenheter i landets historie etter 1814”. Etableringen av universitetet på begynnelsen av 1800-tallet er dermed midt i blinken for bankens retningslinjer.

Nå varer det ikke lenge før at akkurat *du* får en tikroning signert Enzo Finger i hendene. Spesialpregede mynter er selvfølgelig den aller beste reklamen for norske mynter, fordi de skaper debatt og engasjerer folk.

Kilder

Statsarkivet i Kongsberg: Den Kongelige Mynt, Db sakarkiv etter numerisk nøkkel 1962–2003, Lnr. 138 innstilling til endring i mynt- og seddelrekken 1980.

Rikt arkiv etter ”Mynten”

Arkivet etter Den Kongelige Mynt befinner seg ved Statsarkivet i Kongsberg. Det utgjør 53,7 hyllemeter, og dekker perioden fra begynnelsen av 1800-tallet og fram til 2000-tallet. Det finnes også spredte enkeltdokumenter som er noe eldre enn 1800 i dette arkivet. Arkivmateriale fra den eldste perioden befinner seg imidlertid i Riksarkivet, blant annet inkorporert i arkivet etter Sølvverket. I sølvverksarkivet finnes det blant annet egne rekker for Mynten, for eksempel myntprotokoller for perioden 1711–1783 og kontroll av ferdige mynter for perioden 1729–1960.

Norges Bank hadde tidligere et ansvar for bevaring av det historiske arkivet ved Det Kongelige Mynt og bidro med ordning av arkivet. I ordningsarbeidet ble det lagt vekt på i størst mulig grad å se til at arkivet skulle speile både produksjonen og politikken ved virksomheten. Derfor er det også tatt vare på produksjonsregnskaper, smeltebøker og annet. I arkivet finnes det beskrivelser og tegninger av mynter og medaljer, men selve myntene må man til Den Kongelige Mynts samlinger på Norsk Bergverksmuseum for å beskue.

Arkivet inneholder informasjon om medaljeproduksjonen, blant annet Det Kongelige Selskap for Norges Vel sin utmerkelse for lang og tro tjeneste. Den Kongelige Mynt tok også på seg oppdrag fra utlandet, knyttet til både mynter og medaljer. I arkivene finner vi derfor utstrakt internasjonal korrespondanse, i tillegg til all informasjonen om norske mynter.

Saksarkivet fra siste halvdel av 1900-tallet utgjør en forholdsvis stor del av arkivmengden. I tillegg er det bevart regnskapsmateriale som ellers ville ha blitt kassert. Regnskapet kan ha spesiell interesse for numismatikere som ønsker detaljer om for eksempel produksjon av en gitt myntvalør. Regnskapsmaterialet består av en rekke underrekker, for å kunne skille driftsregnskap og produksjonsregnskap. Arkivmaterialet skal kunne dekke fagfelt som også de som skriver generell eller økonomisk historie er opptatt av.

Sigrid Jostad

Frå fakta til fiksjon

Om å skrive historiske romanar

”Fotsolane klaskar mot brusteinen, pusten er høg i hovudet. Ho vågar eit kort blikk bakover, blikket humpar, kroppen. Ho ser ingen. Tomme gater, skyming, små lyssirkklar som blir tende innom glasrutene. Ho spring vidare. Forbi ein gammal betlar med krumma handskål, ho løftar handa til helsing. Ut av byen. Ut, ut, ut. Fort over dei grøne løkkene på Kalvskinnen, forbi reparbanen, tukthuset, det kling i ei klokke, ho spring vidare, fortare, eit press for bringa.”

Slik spring ungjenta Maria gjennom dei første sidene av romanen *Fange 59. Taterpige*, ein dag for meir enn 250 år sidan, på flukt frå vektarar som vil setje henne i tukthuset fordi ho er lausgjengar og omstreifar, med alt ei slik livsførsle medfører

av betling og mistankar om tjuveri. Den verkelege Maria var fange nr. 1 i den første bevarte fangeprotokollen for Trondhjem Tugt- og Verks-Huus, og blei første gong innsett i 1737.

”Maria Andersdatter Tatterpige”

Fangeprotokollen frå tukthuset har spelt ei viktig rolle som grunnlagsmateriale for mykje av det eg har skrive så langt, både som historiestudent og seinare i den skjønnlitterære skrivinga. Det var i denne kjelda eg fann dei ni blodskamsdømte kvinnene eg brukte som utgangspunkt for masteroppgåva om blodskam på 1700-talet, som eg vidare baserte min første roman *Ingen må vite* på. Og det var i denne kjelda eg fann ”Maria Andersdatter Tatterpige”, som blei inspirasjonen for min nyaste roman, *Fange 59. Taterpige*.

AV AINA BASSO,
HISTORIKAR OG FORFATTAR

Fangeprotokollen frå tukthuset har spelt ei viktig rolle som grunnlagsmateriale for mykje av det eg har skrive så langt, både som historiestudent og seinare i den skjønnlitterære skrivinga

Kva er det med denne kjelda som er så fascinerande? Fangeinnskriftene er korte og gir berre ein essens av eit liv og ein lagnad, men det som står, og det som ikkje står, pirrar nyfikenheita: kva skjeddde eigentleg i desse sakene? Kven var desse menneska, og kor kom dei frå?

Allereie på mellomfag i 2002 merka eg meg historia til taterjenta Maria Andersdatter, då eg brukte protokollen første gongen til ei semesteroppgåve om kriminalitet på 1700-talet. Seks år seinare vende eg tilbake for å bruke Maria som ein inngang til å skrive om romanifolkets historie.

For å få forteljinga om Maria til å fungere skjønnlitterært, var eg tvungen til å gjere visse endringar. Det som i utgangspunktet fascinerte meg ved henne, måtte eg ironisk nok fjerne, nemlig det *uvanlege* ved lagnaden hennar. Den verkelege Maria kom frå Sverige med "en heel Complot" av tatarar og var berre tretten år då ho blei sett inn i tukthuset saman med foreldra sine i 1737. Etter heile tretten år i huset blei ho overført til teneste hos "Probsten Thode". Han var stiftsprost i Trondhjem stiftamt og sokneprest til

Nidarosdomen, og fekk 12–15 barn, kor av fire eller sju ikkje voks opp. Maria fekk etter kort tid med seg to andre "slaver" og rømte frå prosten, men blei snart fanga og sett inn i tukthuset igjen, denne gongen på livstid.

Tretten år gamle Maria blei innsett i tukthuset fordi ho var tater og lausgjengar, men sleppte likevel ikkje fri etter eitt til års forbetring og opplæring, slik andre gjorde. Korfor ikkje? Var ho spesielt "vanartig" og ikkje sett på som skikka til å bli lauslaten? Hadde ho gjort brotsverk som protokollen ikkje avslører? Disse spørsmåla har eg ikkje lukkast i å finne svar på, verken i tukthusarkiva eller i andre kjelder eg har undersøkt.

Det blei raskt openbert for meg at sjølv om eg ville skrive om Maria, aller helst om den verkelege Maria og den verkelege prosten, blei det for komplisert å freiste skape ein god roman utav det. 12–15 barn? Livstid i tukthus? Eg bestemte meg

Allereie på mellomfag i 2002 merka eg meg historia til taterjenta Maria Andersdatter, då eg brukte protokollen første gongen til ei semesteroppgåve om kriminalitet på 1700-talet. Seks år seinare vende eg tilbake for å bruke Maria som ein inngang til å skrive om romanifolkets historie.

for å gjere nokre endringar. Maria blei nokre år eldre, slik at ho nesten var vaksen, men ikkje heilt. Eg gjorde prosten barnlaus, og medan eg ville behalde namnet til Maria, ville eg endre namnet til prosten.

Verkelege og fiktive kjelder

*”Maria Andersdatter Tatterpige
1750*

Maria Andersd. er fød i Sverrig kom i Huuset med sine for-Ældere som er Tarter en heel Complot, var 13 aar Gammel 1737 d 25 May der hun kom i Huuset med flerre andere? Anno 1750 d 5 May blev hund af Huuset frigieven, at komme i tieneste hos Probsten Thode

No 66.

Maria Andersd. er kommen efter H. Stiftsbehl. Mandens resol. kommen til Huuset igjen, saa som hun rømbte ud af tieneste med 2de Slaver, og blev indbragt igjen for sin Lieves tied 8. Octob 1750.”

Noko av min last som historikar er kjærleiken til kjeldene. Ikkje berre er dei unik inspirasjon, for ikkje å seie motivasjon for å skrive, dei ber i tillegg på uvurderleg kunnskap som ofte er lite kjent i allmenta. Når forfattarar fortel at dei liker å bryte med historiske fakta, fordi dei opplever det som eit steg nærare ”kunsten” å dikte mest muleg opp sjølv og ha frie tyglar, forstår eg dei ikkje heilt. Eg har oppdaga at det som finst av verkelege hendingar ofte er langt meir oppsiktsvekkande, eksotisk og uventa enn noko eg ville klart å dikte opp på eiga hand: dei uventa faktaopplysingane set fart i fantasien, heller enn å innskrenke han.

Kjeldene er viktige for meg. Dei er viktige som informasjon, dei er viktige dokument over ei tid og eit tankesett, og reint litterært kan dei spele ei viktig rolle for ein tekst. Å setje originale kjelder opp mot ein skjønnlitterær tekst skaper fleire tekstlege

nivå, ikkje berre reint språkleg, men òg ved å skape fleire røyndomsnivå i teksten. Det ”verkelege”, altså fiksjonen, blir representert ved historia eller handlinga, medan det *verkeleg* verkelege blir representert ved noko som tilsynelatande er sant: den originale, historiske kjelda.

Det ligg altså eit viktig element av *røyndomseffekt* i dei siterte kjeldene. I hovudsak bruker eg utdrag frå originale kjelder i tekstane mine: sitat frå love- ne, bibelsitat eller utdrag frå salmar. Men eg har òg ”forfalska” kjelder over lesten til dei originale. Då eg skulle skrive om ”prost de Fine” i *Fange 59. Tatterpige*, tok eg utgangspunkt i biografiar eg fann i Andreas Erlandsens bok om dei geistlege i Trond- hjem stift og bygde ein fiktiv biografi over dei. Også kjelda som er utgangspunktet for denne artikkelen, er med i forfalska form i romanen, men det er òg den originale versjonen, i etter- ordet.

Å skrive historiske romanar utan å gå til original- kjeldene er for meg ein utenkeleg framgangsmåte. Eg kjem nok også framover til å skrive romanane mine som ei blanding av småskalaforskning og dik- ting. Slik får eg utløp for to av mine største liden- skapar, historie og skrivning, og eg får gjere noko som forskinga ikkje tillet: eg får dikte vidare der kjeldene teier.

Kjelder

Statsarkivet i Trondheim: Trondheim Tukthus. Fangeprotokoll 1737–1814.

Litteratur

Basso, Aina: *”til Velfortient straf og andre til afskye”. Blodskamsaker frå Trondheim Stiftamt 1729–1742 med utgangspunkt i Tukthuset i Trondheim*. Masteroppgåve i historie, NTNU 2005.

Basso, Aina: *Ingen må vite*. Oslo 2008.

Basso, Aina: *Fange 59. Tatterpige*. Oslo 2010.

Erlandsen, Andreas: *Biographiske Efterretninger om Geistligheden i Thronhjems Stift*. Christiania 1844–1855.

[Krøniken]

Hva slags bestemmelser kom fra offentlige myndigheter for to hundre år siden, hundre år senere, eller bare femti år tilbake i tid? Vi fortsetter våre dykk i Wessel-Bergs *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge og Norsk Lovtidend*. Bakom de trykte bestemmelsene vil det alltid finnes arkivmateriale, oftest i Riksarkivet, men noen ganger også i ett eller flere statsarkiv.

1811

Forent i Drammen!

19. juni. Rescript angaaende at Byerne Bragernæs og Strømsø forenes til een Kjøbstad under Navn af Drammen, saaledes at det erholder een Øvrighed.

Stiftamtmanden har indgivet Forslag om, at de 2de Kjøbstæder Bragernæs og Strømsø, der i Henseende til det Geistlige og Toldvæsenet allerede ere forenede, ligeledes i Henseende til den civile Øvrighed maatte vorde forenede, saaledes at de for Fremtiden blot udgjøre een Kjøbstad under Navn af Drammen. Da Kongen anseer Iværksettelsen af berørte Forslag gavnlig for det Almindelige, og efter Ansøgning i Naade har entlediget den hidtilværende Byfoged i Bragernæs Joachim Winsnæs:

Saa fastsættes, at Byerne Bragernæs og Strømsø skulle forenes til een Kjøbstad, under Navn af Drammen, saaledes at det erholder een Øvrighed; og er til den Ende D.D. Byfogden i Strømsø, Regiments-Quartiermester Lyche, udnævnt til at være tillige Byfoged i Bragernæs under Navn af Byfoged i Kjøbstaden Drammen.

1911

Studentdemokrati

4. februar. Kongelig resolution, hvorved bestemmes, at "Reglement for studenterutvalg" av 25. april 1907 forandres saaledes:

§ 1. De studerende til de teologiske, juridiske, medicinske, sproglig-historiske, matematisk-naturvidenskabelige embedseksamener og bergeksamen samt de studerende til statsøkonomisk eksamen, som er akademiske borgere, vælger hver for et aar 3 repræsentanter og 2 suppleanter til studentutvalg, der tjener som mellemed mellem Universitetets myndigheter og de studerende i anliggender vedrørende disses interesser, navnlig forsaauidt angaar undervisningen ved Universitetet.

§ 4. De studerendes særutvalg kan av fakultetets dekanus eller eksamensdeputationens formand tilkaldes ved møter henholdsvis av fakultet eller deputation, hvori der behandles spørsmal, som særlig angaar de studerende; de skal indkaldes til mindst ett møte i hvert semester. De har ogsaa ret til selv at fremkomme med forestillinger og forslag navnlig angaaende undervisningen.

§ 7. Det paaligger utvalgene at bringe til de studerendes kundskap, hvad der meddeles dem gjennom rektor, vedkommende dekanus eller eksamensdeputationens formand. De skal efter rektors anmodning bistaa ham med at paase, at de studerende inden Universitetets enemerker viser orden og god opførsel.

Skoleidrettsdager

16. mai. Kongelig resolution, hvorved bl.a. nedenstaaende program for de i lov om høiere almenkoler av 27. juli 1896 § 26 fastsatte 6 dages eksersis og idræt approberes som gjældende indtil videre:

1. De 6 dage bør vælges saaledes, at mindst 4 av dem falder i den varme aarstid. En eller 2 dage kan anvendes til vinter-idrætsøvelser, hvor saadanne er mulige. Dagene kan tages samlet eller spredt, eftersom veirforhold og stedlige forhold for øvrig gjør det ønskelig.
4. Alle friske elever deltar, pikerne i den utstrækning, som forholdene tillater. Skolens lærerpersonale staar til disposition for assistanse under øvelserne.
5. Øvelserne ledes av skolens gymnastiklærer (-lærerinde),

[Krøniken]

som gives fornøden assistanse ved de forskjellige øvelser.

6. Følgende øvelser anbefales med guttene:

a. *Skytning* paa 100 m (200 m) i 3 dage med 10 skud daglig for hver skytende elev; *svømmning* hver dag undtagen vinterdagene. Livredning kan medtages for de flinke svømmere;

idrætsøvelser som korte løp, kapløp, orienteringsløp, kast med stok, sten og ball, saavel på længde som mot maal, høidehop, længdehop, dybdehop, stavhop m.fl.;

balleker og anden lek. Særlig langball og fotball. Tillike kan tages speidergutøvelser som orienteringsøvelser, patruljeøvelser m.v.;

skogplantning, have-arbeide, bygning av stier o.s.v.;

utmarsj bør lægges saa, at man faar bedst mulig anledning til at drive de forskjellige øvelser;

ski- og skøiteløp om vinteren.

b. med pikerne: *svømmning* som for gutter;

balleker og anden lek. Tillige kan tages:

ski- og skøiteløp, utmarsj, skogplantning og have-arbeide, samaritanøvelser og matstel ute.

1961

Mange egg små ...

9. juni. Kongeleg resolusjon.

I samsvar med § 5 i lov av 10. juli 1936 til å fremja omsetnaden av jordbruksvaror, vert det gjeve slike føresegner om avgift på omsetning av egg:

1. I tida frå og med 1. juli 1961 og inntil vidare, men likevel ikkje ut over 30. juni 1962 skal det svarast avgift ved omsetning av egg frå produsent.
2. Avgifta vert sett til 5 øre pr. kilo.
3. Unnateke frå avgifta er sal frå produsent til arbeidrarar på garden eller i verksemda og leveransar til oppfylling av kår- eller forpaktingskontrakter. Med godkjenning frå departementet kan Omsetningsrådet gjeve føresegner om fritaking for avgift på anna småsal.

Liberale åpningstider på Notodden

7. juni 1961. Skriv fra Kommunal- og arbeidsdepartementet.

Med heimel i lov av 25. juli 1913 om lukningstid for utsalgssteder stadfester departementet det vedtaket som kommunestyret i Notodden kommune har gjort den 15. desember 1960 til endring i vedtekta om lukningstid for utsalgssteder.

Endringa lyder: Utsalgssteder hvor det bare selges tobakk og

tobakksartikler, spaserstokker, frukt og grønnsaker, spisesjokolade, konfekt og drops, spiseis, mineralvann og alkoholsvakt øl, ekstrakter, mai-artikler, brevkort, skrivepapir, konvolutter, blekk, penneskaffer og pennesplitter, baker- og konditorvarer, kan holdes åpne 1. og 17. mai fra kl. 8 til kl. 18. Det forutsettes at det holdes stengt fra kl. 10 til kl. 13 når disse dager faller på en søn- eller helligdag.

Nye satser for alderstrygden

16. juni. Lov om endringer i lov om alderstrygd av 6. juli 1957.

Vi OLAV, Norges Konge, gjør vitterlig: at Oss er blitt forelagt Stortingets vedtak av 13. juni 1961 sålydende:

Følgende bestemmelser i lov om alderstrygd av 6. juli 1957 skal lyde:

§ 3. Den årlige grunnpensjonen for ektepar er 4020 kroner og for enkeltperson 2676 kroner.

§ 4, første ledd. For pensjonist som forsørger barn under 18 år, økes grunnpensjonen med 900 kroner for året for hvert barn.

...

Ti har vi antatt og bekreftet, liksom vi herved antar og bekrefter samme som lov, under Vår hånd og rikets segl.

Gitt på Oslo slott 16. juni 1961.
OLAV

Viktig kilde til allmenningshistorie

Gunnar Tanks arkiv er nå ferdig ordnet, og katalogen er lagt ut på www.arkivportalen.no.

Tank var arkivkonsulent for Høyfjellskommisjonen og Skogdirektoratet i Landbruksdepartementet fra ca 1916 og fram til sin død i 1943. I tillegg påtok han seg oppdrag for private, i første rekke advokater, og han publiserte en rekke artikler om allmenningsrett og allmenningshistorie m.m.

Arkivet er på ca 9 hyllemeter. Det viktigste er gjenpartene av hans mange utredninger, utkast og manuskripter til artikler, og korrespondansen i tilknytning til oppdragene. I korrespondansen kan det finnes både faktaopplysninger og vurderinger. I volum er det en mengde avskrifter og kildenotater som utgjør den største delen av arkivet. De har vært grunnlagsmateriale for hans arbeider. De originale kildene er i de fleste tilfeller et bedre grunnlag å bruke som dokumentasjon i dag. Men notater og avskrifter kan gi nyttige henvisninger til hvor kildene er å finne.

Opprinnelig har det til hver artikkel eller utredning vært et grunnlagsmateriale. Men Tank brukte selv materialet på nytt i andre sammenhenger, slik at den opprinnelige strukturen etter

hvert ble nokså mye brutt ned. I den utstrekning det har vært mulig, er strukturen beholdt i arkivet. Utredningene er i hovedsak ordnet topografisk. Det lar seg greit gjøre å finne fram til den enkelte utredning. Men grunnlagsmaterialet har det ikke vært mulig å bringe tilbake til noen opprinnelig orden. Tank tok ikke vare på noe sett av vedleggene som fulgte utredningene. De originale utredningene med vedleggene må søkes hos mottaker, i den utstrekning de er bevart der. Men mange ganger ligger det gjenparter av vedleggslistene i Tanks arkiv.

I ettertid kan vi se at Tank ikke var noen stor jurist og heller ingen stor historiker. Men han hadde stor arbeidskapasitet og en utrolig sporsans for kilder. Ennå på 1980-tallet gikk det historier blant eldre arkivarer om hans arbeidstempo. Når han var på besøk på lesesalene ved statsarkivene, ble det ikke tid til særlig annet enn å gå i ”Tankfart” mellom magasin og lesesal. Ved sine utredninger og sine artikler fikk han stor innflytelse på utviklingen av allmenningsretten og rettsforholdene i høyfjellet, særlig gjennom det kildematerialet han presenterte.

Torbjørn Låg

Gunnar Tank. Foto: Rude & Hilfling. Original i Riksarkivet (EA-4060 Riksarkivets fotosamling, A-0002 nr. 718).

Nominér eit dokument

Innan utgangen av 2011 skal Noreg etablere eit nasjonalt Memory of the World-register for betre å kunne ta vare på og synleggjere unik og uerstatteleg dokumentarv

Det er i eigenskap av å vere sekretariat for det norske UNESCO-programmet at Norsk Kulturråd no inviterer institusjonar, organisasjonar og privatpersonar til å nominere dokument til det nye nasjonale registeret. Frist er 15. september.

Memory of the World er ein del av UNESCOs internasjonale arbeid. Det finst allereie eit internasjonalt register der tre norske dokument med høg internasjonal profil er med. Dokumenta som har blitt klassifiserte til å kome med i det eksklusive registeret er:

- Lepraarkiva i Bergen
- Originalmanuskripta til Et dukkehjem av Henrik Ibsen
- Roald Amundsens filmmateriell frå ekspedisjonen til Sørpolen

Vil ha minst 100 nominasjonar

Arne Skivenes ved Bergen Byarkiv leier den norske komitéen som skal vurdere dei innkomne forslaga. Han seier til Norsk Kulturråd at komitéen ønskjer dokument som gjev viktige bidrag til å forstå det norske samfunnet, særtrekk, utvikling, status. Ein ønskjer breidde; dokument frå heile landet, sentralt og lokalt, gammalt og nytt, vakkert eller anonymt og frå mange fasettar av samfunnslivet. Komitéen har snakka om eit register på 100 dokument som eit slags første mål.

Matrosen Nils Trosner si illustrerte dagbok frå den store nordiske krig er mellom dei som er aktuelle i dokumentarvlista. Original i Riksarkivet (Manuskriptsamlinga: Qv 48, bd. 1 s. 158).

I vurderinga av om dokument skal bli innskrivne i Noregs dokumentarv vil dei først bli sett i forhold til autentisitet og om dokumenta er unike og uerstattelege, eller unik dokumentasjon frå si samtid. I kriteria er det også lagt vekt på å gjere vurderingar i forhold til tid – stad – menneske – emne og tema – form og stil samt kulturell, åndeleg og religiøs verdi.

Til hjelp for søkjarane og komiteens arbeid er det utarbeidd søknadsmal og rettleiar for nominasjon.

Frist for nominasjonar er sett til 15. september. Komiteen reknar med å ha lista over dei innskrivne klar i løpet av november.

Meir informasjon finst på www.norsk Kulturrad.no/2011/03/nominer-eit-dokument.

[Notisar]

Det norske folk i 1814 – registreringsdugnad

Statsarkivet i Bergen inviterer til dugnad for å få registrert norske kyrkjebøker for perioden 1801–1814. Arbeidet er eit ledd i prosjektet Nasjonalt historisk befolkningsregister der Arkivverket tek del .

Perioden 1801–1814 var ein av dei mest dramatiske periodane i Noreg, prega av krigar, blokadar, arbeidsløyse, prisstiging og svolt. Innbyggjartalet auka knapt i denne perioden.

Det er no sett i gang eit prosjekt for å få i stand eit nasjonalt, historisk og såkalla longitudinelt register for dei siste par hundreåra. Prosjektet er styrt av Registreringssentralen for historiske data, og Arkivverket er ein av fleire partar som tek del i samarbeidet. Som ein innsats, og samstundes for å markera 200-årsjubileet for 1814, vil befolkninga representert i kyrkjebøkene mellom 1801–1814 bli registrert i databasar og overlevert til prosjektet.

Statsarkivet i Bergen koordinerer registreringsarbeidet. Mykje godt arbeid er allereie gjort, men det står att omtrent 600 000 personar til registrering. Statsarkivet inviterer difor til dugnad for å få desse siste postane på plass.

Les meir om dugnaden og korleis du kan ta del på Arkivverkets nettsider <http://www.arkivverket.no/nno/Nytt/Nyhetsarkiv/1814-registreringsprosjektet>

Riksarkivet i sosiale media

I mars byrja Riksarkivet å publisere fotografi på fotodelingskanalen Flickr. Om du går inn på www.flickr.com og søker opp Riksarkivet (National Archives of Norway), kan du gratis sjå og laste ned eit knippe bilete frå Riksarkivet si store samling. Det vert lagt ut nye bilete på profilen kontinuerleg, og du treng ikkje vera medlem for å få tilgang.

http://www.flickr.com/photos/national_archives_of_norway/

Sidan byrjinga av april har Riksarkivet hatt profil på Facebook. På sida får du informasjon om kva som skjer hos oss og smakebitar frå våre rikhaldige arkiv. Klikk "Liker" og ver med oss på ferda!

<http://www.facebook.com/pages/Oslo-Norway/Riksarkivet/209467765748489>

Fellesarrangement på Arkivdagen i Oslo

Arkivdagen blir i år markert i Oslo 5. november med eit felles arrangement på Litteraturhuset. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, Oslo byarkiv, Riksarkivet, Statsarkivet i Oslo og Stortingsarkivet samarbeider om arrangementet, som har som tema "Protest". Det blir foredrag, kunstnariske innslag og utstillingar – alt med utgangspunkt i materiale frå arkiva til institusjonane. Arrangementet er gratis og opent for alle.

Agderseminaret: Den vanskelige historien

Statsarkivet i Kristiansand er, sammen med Universitetet i Agder, Vest-Agder-museet og Aust-Agder Kulturhistoriske senter, arrangør av det årlige Agderseminaret, som siden 2007 har samlet kulturhistoriske forskere fra hele Agder. Kristiansand og Arendal veksler på med å være vertskap.

Årets seminar holdes i Arendal 14.–15. oktober med tema: *Den vanskelige historien – erindring og glemsel*. Seminaret vil fokusere på ubehagelige og følsomme temaer og spørsmål knyttet til bl.a. krig, forsoning og vanskeligstilte grupper. Det vil bli foredrag om forhold både i Norge og i andre land. Nærmere opplysninger om seminaret vil komme på www.uia.no.

Stortingsmelding om arkivfeltet

Regjeringen har besluttet å sette i gang et arbeid med en melding til Stortinget om arkivfeltet. Riksarkivaren og Norsk kulturråd skal utforme en helhetlig beskrivelse av arkivsektoren, hvordan den er i dag og hvilke utfordringer den står overfor. Dette skjer i samarbeid, og arbeidet har startet.

Stortingsmeldingen skal ikke bare inneholde beskrivelse. Den vil også gi en politisk vurdering av hvordan arkivfeltet best kan møte samfunnets behov for tilgang til kilder og tjenester i fremtiden. Denne delen av meldingen vil Kulturdepartementet selv føre i pennen. Departementet har derfor varslet at det vil gjennomføre en innspillskonferanse i løpet av andre kvartal 2011. Da vil sentrale aktører på feltet bli invitert og få mulighet til å komme med innspill på ulike problemstillinger og løsninger.

De andre sektorene innen ABM-området fikk sine utredninger i 1996 og 2006.

Det er første gang arkivsektoren blir vurdert samlet og alene, og både statlig, kommunal og privat sektor skal vurderes. Tidligere utredninger har bare tatt for seg statlig sektor.

Det var statsråd Trond Giske som i 2006 uttalte at han ville vurdere å sette i gang en arkivutredning. Dette ble godt mottatt i arkivmiljøet. Riksarkivaren og ABM-utvikling fulgte opp med en gjennomgang av grunnlag og formål som de sendte til departementet i 2008.

De andre sektorene innen ABM-området har fått sin utredning tidligere; museumssektoren i 1996 med *NOU 1996: 7 Museum – mangfald, minne, møtestad*, bibliotekssektoren i 2006 med *Bibliotekreform 2014*.

Regjeringen ved kulturminister Anniken Huitfeldt planlegger å legge fram meldingen for Stortinget tidlig i 2012.

Eidsvollsfullmakter digitalisert

Representantene som møtte på den grunnlovgivende forsamlingen på Eidsvoll i 1814 måtte ha med seg dokumentasjon som viste at de hadde avlagt ed til Norges selvstendighet, og at de var valgt på rett måte. Arkivverket legger nå ut alle de originale fullmaktene på nettet.

Hver menighet skulle velge to valgmenn til et fellesmøte i amtet, som så skulle velge tre representanter til riksforsamlingen. Valget var indirekte, og vi får navnene på så vel valgmenn og representanter som på alle som underskrev fullmaktene. De militære fikk sende egne representanter i tillegg. Vi får autentiske signaturer og segl, men også eksempler på at noen ikke kunne skrive og måtte få en til å skrive for seg.

Mange av fullmaktene inneholder en adresse, en høytidelig henvendelse til prins Christian Frederik. De er skrevet i en gammeldags, høytidelig og ærbødig form, og er mer fylt av takknemlighet til prinsen som en redningens mann, enn av oppfordringer til kamp for folkestyret.

Fullmaktene og adressene er tilgjengelige på <http://www.arkivverket.no/arkivverket/Tema/1814/Fullmakter-og-adresser>.

[Utstillinger]

Nettutstilling om Johan Turi

Samisk arkiv viser en nettutstilling om forfatteren og kunstneren Johan Turi. Utstillingen er basert på en jubileumsutstilling i november 2010 ved Diehtosiida i Kautokeino i forbindelse med at Johan Turis bok *Muittalus samid birra* første gang ble utgitt for over 100 år siden. Utstillingen er på samisk og vises på www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Samisk-arkiv/Nettutstillinger-Neahttacajahusat

Johan Turi. Foto: Borg Mesch, Nordiska Museet

Spiritisme og kalveføtter i Riksarkivbygningen

”Skatter fra arkivets dyp” er ei utstillingsrekke der Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo gir liv til originalmateriale som sjeldan ser dagsljøset. Årets utstilling viser eit breitt utval frå magasinane, alt frå falske pengar og oppskrift på ”kalvefødder” til eit russisk brev med atomtruslar mot Noreg og ein kjole som blei brukt som bevismateriale i ei drapsak, Købersaken, på 1930-talet.

I dei mørke magasinane hos Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo finst det mykje spennande materiale som opnar dører inn til historia. ”Skatter fra arkivets dyp” stiller ut dokument, kart og fotografi som utmerker seg ved at dei speglar store historiske hendingar, representerer noe nytt og viktig eller fortel spesielle historier.

Årets utstilling er den tredje i rekka. Her får publikum blant anna sjå kjolen det spiritistiske mediet Ingeborg Køber hadde på seg då faren, byfogd Ludvig Dahl, drukna. Ingeborg blei mistenkt for mordet på faren, men aldri dømt. Kjolen, 21 seanseprotokollar og ouijabrettet, som blei brukt for å kommunisere med dei døde, var blant bevismaterialet under etterforskninga. Alt dette er ein del av utstillinga, saman med blant anna ilanddrivne dokument frå Blücher, Josefine Thranes kokebok, som

Postbonde. Frå H. Lillienkiolds beretning om Finnmark, 1686. Original i Riksarkivet (NRA dipl. Norske Samlingar IX, avd. 7 nr. 7).

blei beslaglagt i 1863, fragment frå Frostatingslova og foto frå musikaren John Cages Oslo-besøk.

Utstillinga er i Skattkammeret, som ligg i vestibylen i Riksarkivbygningen. Den er open i lese-salens opningstider og har gratis inngang. Utstillinga er også tilgjengeleg på Arkivverkets nettsider www.arkivverket.no.

Velkommen!

Riksarkivet

Sognsveien 221, Kringsjå, Oslo
Postadresse: Pb 4013 Ullevål stadion, 0806 Oslo
Tel: 22 02 26 00 / Faks: 22 23 74 89
e-post: riksarkivet@arkivverket.no

Statsarkivet i Oslo

Sognsveien 221, Kringsjå, Oslo
Postadresse: Pb 4015 Ullevål stadion, 0806 Oslo
Tel.: 22 02 26 00 / Faks: 22 23 74 89
e-post: saoslo@arkivverket.no

Statsarkivet i Hamar

Lille Strandgate 3, 2317 Hamar
Tel: 65 55 54 40 / Faks: 62 52 94 48
e-post: sahamar@arkivverket.no

Statsarkivet i Kongsberg

Frogs vei 44, 3611 Kongsberg
Tel: 32 86 99 00 / Faks: 32 86 99 10
e-post: sakongsberg@arkivverket.no

Statsarkivet i Kristiansand

Märthas vei 1, 4633 Kristiansand
Tel: 38 14 55 00 / Faks: 38 14 55 01
e-post: sakristiansand@arkivverket.no

Statsarkivet i Stavanger

Bergelandsgate 30, 4012 Stavanger
Tel: 51 50 12 60 / Faks: 51 50 12 90
e-post: sastavanger@arkivverket.no

Statsarkivet i Bergen

Årstadveien 22, 5009 Bergen
Tel: 55 96 58 00 / Faks: 55 96 58 01
e-post: sabergen@arkivverket.no

Statsarkivet i Trondheim

Maskinistgata 1, 7042 Trondheim
Tel: 73 88 45 00 / Faks: 73 88 45 40
e-post: satrondheim@arkivverket.no

Statsarkivet i Tromsø

Huginbakken 18, Breivika, Tromsø
Postadresse: Pb 6315, 9293 Tromsø
Tel: 77 64 72 00 / Faks: 77 64 72 01
e-post: satromso@arkivverket.no

Samisk arkiv / Sámi Arkiiva

Hännoluohkká 45, Guovdageaidnu/Kautokeino
Postadresse: Diehtosiida, 9520 Kautokeino
Tel: 78 44 85 60 / Faks: 78 44 85 69
e-post: samisk.arkiv@arkivverket.no

Tema i neste nummer:
Nansen-Amundsen-året

Nansen taler ved minnestunden over Roald Amundsen
på MS Stella Polaris. Ukjent fotograf. Original i Riksarkivet
(PA-1614 Rudi Allan: U1_3_5).